

ENSISANOISTA JA ESIMORFOLOGIASTA VARHAISMORFOLOGIAAN

LAPSEN SIJAJÄRJESTELMÄN JA VERBINTAIVUTUKSEN ALKUVAIHEITA

KOHTI ENSISANOJA:
LAPSEN ILMAISUKEINOJEN KEHITTYMINEN

Käsittelen tässä artikkelissa lapsen ensikielen varhaisimpia vaiheita kahdesta toisiinsa nivoutuvasta näkökulmasta, nimittäin ensimmäisten sanojen äänteellistä ja semanttista hahmottumista sekä esimorfologiaa eli morfosyntaktisen järjestelmän ensimmäistä kehitysvaihetta, jossa itsenäistä morfologiaa ei vielä ole ehtinyt muodostua ja jossa taivutus ja leksikko eivät vielä ole erossa toisistaan: sananmuodon tuottaminen on tässä vaiheessa kokonaisuutena memoroidun kielenyksikön reproduktiota. Pyrkimyksenäni on tarkastella lapsen kielellisten keinojen muotoutumista sekä lapsenkielen morfologian vähittäistä kehkeytymistä, etenkin verbintaivutusta ja nominien sijanmuodostusta.¹

Lapsen kielenkehityksen tärkeisiin varhaisiin etappeihin kuuluu se, että lapsi oppii erottamaan toisten käyttämiä ilmauksia puheen virrasta. Tässä erottamisessa on yksilöiden välisiä eroja muun muassa siinä suhteessa, miten laajoilla kielenyksiköillä lapsi ope-

---

¹ Tämä artikkeli, jossa käsittelen esimorfologiaa ja lapsen siirtymistä esimorfologisesta vaiheesta varhaismorfologiseen, on temaattisesti yhteydessä aihepiiriä suomen kielen näkökulmasta esittelevälle johdantoartikkelilleni (Laalo 1997) ja varhaismorfologiaa käsittelevälle artikkelilleni (Laalo 1998); nämä kaikki kolme perustuvat teoriataustaltaan esi- ja varhaismorfologian kansainväliseen tutkimushankkeeseen. Tämän tutkimushankkeen teoreettisia kulmakiviä ovat konstruktivismi (mm. itseorganisoituvien prosessien näkökulma, ks. Karpf 1990, 1991) ja luonnollinen morfologia; lapsen ajatellaan rakentavan vaiheittain kielioppinsa, ja tämän kieliopin jäsentymistä tarkastellaan luonnollisen morfologian periaatteiden näkökulmasta. — Olen kiitollinen Suomen Akatemian varttuneen tutkijan kaudesta, jonka aikana sain keskittyä suomen kielen esi- ja varhaismorfologiaan, ja samoin kiitollinen kaikille niille, joiden kanssa olen saanut vaihtaa ajatuksia aiheesta. Kiitän myös Virittäjän anonyymejä arvioijia heidän kommentistaan.

roi. Jotkut lapset suuntautuvat laajoihin, tyypillisesti prosodisten seikkojen perusteella määräytyviin yksiköihin, kuten Müllerin (1997: 62-63) analysoima lapsi, joka jo varhain pystyi jäljittelemään laulujen ja lorujen rytmiä ja melodiaa mutta vain epätarkasti sanojen äännesegmenttejä, sen sijaan varsin hyvin sanojen tavurakennetta. Tavallista kuitenkin on, että lapsi alkaa operoida tavun ja sananmuodon mittaisilla yksiköillä, joita hän aluksi käyttää jakamattomina ja analysoimattomina kokonaishahmoina. Myöhemmin lapsi vähitellen alkaa sananmuotojen erittelyn tietä edetä kohti äänteellisesti, semanttisesti ja morfologisesti ympäristönsä kaltaista kielenkäyttöä.

Prosodisten tekijöiden tärkeys varhaisessa sanojen erottamisessa puheen virrasta ilmenee muun muassa siinä, että pikkulapset onnistuvat monesti jo varhain erottamaan onomatopoeettisia sanoja, joita aikuisetkin usein tuottavat muusta puheesta prosodisesti eroavalla tavalla. Myös moniin sosiaalsiin rutiineihin liittyvät, itsenäisinä esiintyvät ilmaukset (*hei hei, kiitos*) erottuvat helposti muusta puheesta ja lapsi alkaa itsekin käyttää niitä. Suomen kielessä prosodian tärkeys ilmenee silläkin tavalla, että kun pääpaino on sanan ensi tavulla, suomenkielisiksi varttuvut lapset voivat aivan aluksi käyttää ensi tavua koko sanan edustajana.

Lapsen varhaisiin onomatopoeettisiin ilmauksiin kuuluu toisaalta sellaisia, joissa äänen jäljittelyyn yhdistyy kieliyhteisössä vakiintunutta konventionaalisuutta, kuten lehmän ääntelyä jäljittelevä *abuu* 'ammuu' (Tuomas 1;0 iässä)² ja koiran haukuntaa jäljittelevä reduplikaatiivinen interjektio *hau hau*. Toisaalta lapsi pyrkii myös suoraan jäljittelemään itse ääntä, kuten kodinkoneiden ääniä. Yksivuotiaalle tyypilliseen tapaan myös kuopuksemme Tuomas jäljitteli erilaisia ympäristön ääniä: esimerkiksi pörisemällä hän jäljitteli muun muassa sähkövatkaimen ja sauvasekoittimen ääntä, *byy-b-byy*-tapaisella ääntelyllä auton ääntä ajellessaan leikkiautolla ja *buzzwuzz*-tyyppisellä äänellä kadulla päristelleen moottoripyörän ääntä. Tällaiset ääntelyt ovat merkkejä, joissa ikonisuuteen (merkki esittää tarkoitetta suoraan, kuvanomaisesti) yhdistyy indeksisyyttä (koko kohdetta edustaa sen osa, pelkkä ääni).

Äänen tehtävänä voi olla myös osoittavan eleen vahvistaminen huomiota herättämällä. Esimerkiksi Tuomas yhdisti 0;10 iästä alkaen *ööö*-mäisen ääntelyn osoittavaan eeleeseen; äänensävy vaihteli tilanteen mukaan ja oli vivahteeltaan muun muassa kysyvä, toteava tai innostunut. Eroa kysymisen, toteamisen ja tunteen ilmaisemisen välillä Tuomas ilmaisi sekä prosodian että ilmeiden avulla.

Pikkulapset suosivat usein reduplikaatiota varhaisissa ilmauksissaan. Sellaisia reduplikaatiivisia ilmauksia kuin *pom pom* esimerkiksi leikkisammakon hyppyttämisen yhteydessä sekä *ihhaa ihhaa* (< *ihahaa*) ratsastusleikin yhteydessä lapsi alkaa tuottaa jo hyvin varhain, usein kuultuaan jonkun toisen ensin käyttävän niitä. Näissä reduplikaatioissa tietyn äännesekvenssin toisto kuvaa ikonisesti kohteen toistuvuutta: sammakon hyppeilyä ja hevosen keinumista.

Lapsen kielenkehityksen edetessä semioottiset keinot muuttuvat siten, että kun aivan aluksi lapsen ilmauksissa korostuvat aikuiskieltä enemmän sellainen ikonisuus ja indeksisyys, jota edellä lyhyesti esittelin, niin myöhemmin symbolisuuden osuus kasvaa. Tämä kehityslinja on yhteydessä siihen, että lapsen ilmaukset rakentuvat aluksi yleisten, sym-

² Jo vakiintuneen tavan mukaan erotan lapsen ikää merkittävästi puolipisteellä vuodet kuukausista ja näistä tarvittaessa kaksoispisteellä päivän. Olen jättänyt taivutuspuutteet pois: »2;5:10 iässä» tarkoittaa »kahden vuoden, viiden kuukauden ja kymmenen päivän iässä».

bolista ihmiskieltä jäsentymättömämpien semioottisten ja kognitiivisten resurssien varaan, mutta kielisysteemin alkaessa hahmottua lapsen ilmaisukeinot alkavat jäsentyä yhä tarkemmin ympäröivän kieliyhteisön konventioiden mukaisiksi.

Ennen kuin lapset alkavat käyttää sellaisia sanoja, joilla on konventionaalisen suora yhteys ympäröivän kieliyhteisön sanastoon, lapset tuottavat varhaisia sanojen tapaisia ilmauksia, joita on kutsuttu muun muassa varhaiskieleksi (Halliday 1975, Kauppinen 1981), protosanoiksi (Iivonen 1995, 1996) ja esisanoiksi (Toivainen 1996). Nimitysten vaihtelusta huolimatta perusajatus on sama: lapsen varhaiset sanankaltaiset ilmaukset ovat jäsentymättömämpiä kuin aikuissanat, ja lapsi käyttää niitä kokonaisvaltaiseen kommunikointiin.³

Iivonen on tutkinut lapsenkielen alkuvaiheita etenkin äännteellisen kehityksen näkökulmasta. Hän käyttää termiä *protosana* (1995: 7–10, 1996: 71) noin 1;0–1;6 ikäisen lapsen holistisista yksisanaisista ilmauksista. Protosanojen kaudella lapsi käyttää noin 25–50:tä sanahahmoa, jotka enimmäkseen viittaavat esineisiin ja asioihin. Protosanojen holistisuus ilmenee sekä muodon että merkityksen epämääräisyytenä: lapsi ei vielä oivalla sanojen koostuvan diskreeteistä äännesegmenteistä, vaan mieltää sanat kokonaisuiksi. Iivonen tähdentää äännejärjestelmän kehittymisen osuutta lapsen sanaston varhaisvaiheiden kehityksessä. Kehityksen merkkipaaluna hän pitää sitä, kun leksikaalinen funktio erkaantuu holistisesta kommunikatiivisesta aktista. Muodon täsmentyminen ja funktion rajaantuminen kulkevat käsi kädessä eli äännejärjestelmän kehitys on tärkeää leksikaalisten yksiköiden erittelykyvyn kannalta.

Äännejärjestelmän kehityksellä on tärkeä osuus paitsi sanaston myös lapsen morfologisen kehityksen varhaisvaiheissa, kuten Dziubalska-Kolaczyk (1997) on puolalaislasten kieltä tutkiessaan todennut: lapsen eteneminen jäsentyneeseen modulaarisen fonologian vaiheeseen antaa hänelle mahdollisuudet siirtyä esimorfologiasta varhaismorfologiaan. Esimerkiksi kyky tuottaa sananloppuisia konsonantteja on tarpeen monien muotoryhmien erottamiseksi niin puolassa kuin suomessakin.

LAPSEN ENSISANOJEN EMERGENSSI

TEOISTA SANOIHIN: ÄÄNNEASUN JA MERKITYKSEN VARIAATIOTA

Tarkastelen tässä jaksossa lapsen etenemistä teoista sanoihin eli havainnoista ja toiminnasta ensimmäisiin leksikaalisiin yksiköihin pääasiassa kuopuksemme Tuomaksen (s. 25.5.1997) kielenkäytöstä kokoamani seuruuaineiston valossa. Olen tehnyt jatkuvasti muistiinpanoja Tuomaksen puheesta iästä 0;5 alkaen, ja iästä 0;9 alkaen olen nauhoittanut hänen puhettaan. Muista informanteista tärkein on esikoisemme Tuulikki (s. 28.6.1991), mutta

³ Vähän erilainen on luonteeltaan Protassovan (1997: 154) käyttämä käsite *kvasisana*, jolla hän tarkoittaa sentapaisia jokelteluvaiheen lopulla äännteellisesti vakiintuneita muodosteita kuin *apa*, *patika*, *bamaka*. Hänen mukaansa *kvasisanalla* on sanankaltainen rakenne mutta ei merkitystä: lapsi vakiinnuttaa ensin *kvasisanan* äännehahmon ja yrittää sitten löytää sille merkityksiä kuulemistaan äännteellisesti läheisistä sanoista. Esimerkiksi venäläistytön jokeltelupohjainen *kvasisana kukaka* sai merkityksen venäjän sanalta *kukolka* (deminutiivi, merkitys 'nukke'). Näin siis *kvasisanat* perustuisivat paljolti edeltävään jokelteluvaiheeseen, ja jokeltelupohjaisille *kvasisanoille* kehittyisi merkityksiä eräänlaisen assosiaatioetymologion kautta. Tällainen kehitys tuntuu kyllä joidenkin sanojen oppimisessa mahdolliselta, mutta koko varhaista sanastoaan lapsi tuskin oppii tällä yhdellä tavalla.

hänen aivan varhaisimmasta kielenkäytöstään muistiinpanoja on vähemmän. Samaan tapaan kuin Iivosen esittämä aineisto, myös tämä aineisto osoittaa, kuinka ensimmäiset sanat kehkeytyvät vähitellen: pikkulapsi jäljittelee äännehahmoja, joita kuulee toisten käyttävän, mutta leksikaalisten yksiköiden äännerakenne ja merkitykset hahmottuvat aluksi diffuusisti. Vie aikansa, ennen kuin ensimmäisten sanojen äänneasu ehtii vakiintua. Sana-avaraston suppeus aiheuttaa monesti myös sitä, että lapsi käyttää sanoja useammassa merkityksissä kuin on tavanomaista; esimerkiksi Tuomas käytti imperatiivia *anna* monissa sellaisissakin tahdonilmauksissa, jotka eivät liittyneet antamiseen, ja Tuulikki käytti muotoa *avaa* 1;3–1;4 iässä paitsi laatikoiden, purkkien ja rasioiden avaamisesta myös lelurakennelmien kokoamisesta ja purkamisesta, soittorasian vetämisestä soimaan, kuvakirjan sivujen kääntämisestä ja sellaisen esineen antamisesta hänelle, johon ei itse ylettynyt. Lähellä *avaa*-verbin standardimerkitystä oli Tuulikin vielä 1;6 iässä käyttämä merkityksenlaajentuma 'kuori hedelmä'.

Lapsen varhaisimmista ilmauksista osa on sellaisia, jotka liittyvät tiettyihin sosiaalisen kanssakäymisen kuvioihin. Yleisiä ovat *kukkuu* ja *kiitos*. Esimerkiksi Tuomas alkoi 0;7 iästä osallistua *kukkuu*-leikkiin: kun jokin vaate ensin peitti hänen kasvonsa ja hän sitten otti sen pois ja hänelle sanottiin *kukkuu*, hän vastasi siihen (*k*)*ukku*(*u*). Ottamisen ja antamisen yhteydessä Tuomas harjoitteli kiittämistä: leluja annetaan ja otetaan, ja kun Tuomasta kiitettiin hänen antaessaan jotain, hänkin alkoi 0;10 iästä alkaen puolestaan sanoa *gii(j)jo* silloin kun itse sai jotain.

Osa lapsen ensimmäisistä sanoista on siis hyvin kontekstisidonnaisia: lapsi käyttää niitä aivan tietynlaisten toimintojen ja tapahtumien yhteydessä (Barrett 1995: 364). Tällaisia sanoja lapsi voi myös muokata itse; esimerkiksi Tuomas käytti 1;0 iästä muutaman kuu-kauden ajan varhaiskielistä ilmausta, jonka äänneasu vaihteli jonkin verran mutta oli enimmäkseen (*b*)*appu* ~ *bäppy*, tahtoessaan napsutella sähkövalaisimen virrankatkaisinta ja seurata lampun syttymistä ja sammumista sekä nauttiessaan tästä puuhasta. Nähtävästi Tuomas oli muodostanut ilmauksen *nappula*- ja *lamppu*-sanojen pohjalta, ja sitä toistelllessaan hän osoittelikin joskus lamppua, joskus katkaisinta. Ilmaus oli tarpeellinen ja ahkerassa käytössä, sillä Tuomas ei olisi omin avuin ylettynyt kaikkien kiinnostavien lampujen katkaisimiin.

Äänneusun variaation kannalta kiinnostava esimerkki oli *pallo* — Iivosen (1995:11) ilmausta käyttäen voi puhua tarkoituksellisesta sanayritelmästä (Iivosen suomennos lapsifonologian käsitteelle *attempted word*). Tuomaksen mieluisimpia leikkejä on ollut pallojen pyörittely, heittäminen ja vähitellen niiden potkiskeleminenkin. Pian vuoden täytettyään hän alkoi myös tapaila *pallo*-sanaa. Aluksi koko sanaa edustivat sen kaksi ensimmäistä äännettä; kontatessaan suosikkipallonsa, suuren ja pehmeän punaisen pallon luo hän huudahti: *pa!* Pian tavulukku kasvoi reduplikaation tietä: *pa / pa / pa; babababababa* 'pallo' (kontatessaan innostuneesti pallonsa kimppuun). Joskus reduplikaatioon yhdistyi yritys jäljitellä myös toista tavua: *pa / pa / pa / pavu* (heitellen palloaan ja kontaten sen perään).

Palloon viittaavan ilmauksen äänneasu vaihteli huomattavasti. Ikäkuukauden 1;1 aikana Tuomas käytti ainakin asuja *abbu, bappu, papa(pa), pappu, paappa, baappa, paabba, bäppy* ja *bäbä*; ikäkuukauden 1;2 aikana ainakin asuja *babbo, bobbo, bäbbä, bääbä, babbu, babu, ba, baba, baabba* ja *baaba*; ikäkuukauden 1;3 aikana ainakin asuja *baabba, äbbä, babbo, baaba, pappu, pappo* ja *paappa*; 1;4 *baabba, paappa, paappo*; 1;5–1;8

▷

paappa ~ *pappa*; 1;9 iästä muutaman kuukauden ajan *pavvo* ~ *paaðo*; kaksivuotiaana *paððo* ~ *pallo* siten, että jälkimmäinen vähitellen yleistyi ja lopulta syrjäytti edellisen.

Tuomakselle tämän äänteellisesti varioivan sanan tarkoite oli selvästi juuri pallo — niin pyörivä pallo kuin ilmapallokin (*iimapaaðo*) tai muu pallonmuotoinen esine tai kuvio. Muilla oli kuitenkin joskus vaikeuksia ymmärtää tämän sanan jonkin variantin merkitystä. 1;3 ikäistä Tuomasta harmitti silmin nähden, kun puhekumppani toisti ymmälään asun *pappa*; Tuomas osoitti harmissaan palloa, ja kun puhekumppani kysyi »ai pallo?», Tuomas myönteli tyytyväisenä: *pappo*.

Samaan aikaan Tuomas käytti muutamia muita sanoja, jotka olivat äänteellisesti lähellä tätä tärkeää ja taajakäyttöistä sanaa. Yksi näistä oli kontekstisidonnaisena sanana jo esittelemäni sähkölamppuun ja sen katkaisinnappulaan viittaava 1;0 *appu*, 1;1–1;2 *bappu* ~ *bäppy* 'nappula, lamppu', 1;3 *bappa*, *bappu*, jonka äänneasus siis varioi myös. Toinen tärkeä äänteellisesti läheinen sana oli 'banaania' tarkoittava 1;2 *ba* ~ *ba ba* ~ *babuu*, 1;3 *baabba(a)*, *baabbabba* (kolmitavuisuus lienee tässä emfaasia: huudahti iloisena näin saadessaan banaanin), *ba-ö-na(a)* osoittaessaan aamiaisella banaaniala, jota tahtoi saada (tässä ö = epäröintiä heijastava väliäänne sanan keskellä); tässä näyttäisi esiintyvän pyrkimystä irrottautua reduplikaatiokaavasta ja tuottaa sanan toinen tavu äänteellisesti entistä tarkemmin. Muita äänteellisesti läheisiä sanoja olivat esimerkiksi 1;1 *äppy* 'ämpäri' ja 1;3 *pappaa* 'portaat, rappuset' (mm. porrasjakkarakasta ja nukketalon portaista).

Tarkastelemani sanaryhmä (pallo; nappula + lamppu; banaani; ämpäri; portaat + raput) havainnollistaa lapsen varhaisen sanaston jäsentymättömyyttä: äänneasut varioivat ja eri (proto)sanojen äänneasut ovat osaksi päällekkäisiä. Variaatiota ehtii esiintyä huomattavastikin ennen tietyn äänneasun vakiintumista, jos tietty varhainen sana on taajakäyttöinen ja pitkäikäinen, kuten Tuomaksen tapauksessa *pallo*.

ENSITAVUN SALIENSSI: PÄÄPAINOLLISUUS

Suomen kielessä pääpaino on sanan ensi tavulla, joka siten yleensä erottuu puheen virras-ta helpommin ja usein myös ääntyy selvemmin kuin sanan vähemmän painolliset tavut. Aivan sanaston opettelu alussa lapsi saattaa keskittyä nimenomaan sanojen ensi tavuun. Tuomaskin jäljitteli aluksi usein tarkimmin juuri sanan ensimmäistä tavua. Esimerkiksi *puuro*-sanaa tarkoittaessaan hän 0;9 iässä käytti *pu*-alkuista ilmausta *puw-wuw*; 0;10 iässä *puuroo*-muodon pohjalta muodostui *puvvo*, mutta lisäksi esiintyi reduplikaatiivinen *buw-buw-buw-buw*; 1;0 iässä esiintyi sellaisia asuja kuin *puuvvo*, *puuv(v)a*, *puva* ja *puu*, usein reduplikaatioon yhdistyneinä.

Ulkona oltaessa Tuomas kiinnitti huomiota paitsi eläimiin myös autoihin, jotka kiinnostivat häntä varsinkin liikkuaessaan, jolloin ne päästelivät erilaisia ääniä. Näiden eriväristen olioiden nimeämisessä ensi tavun tuottaminen onnistui varhain, ja jo 0;10 iässä Tuomas tuotti etiäisenomaisesti kaksitavuisen muodon *awto* 'auto', jota käytti osoittaen parvekkeen suuntaan, kun kuuli katua pitkin huristelevan auton äänen näkemättä itse autoa. Ääni oli niin keskeinen auton ominaisuus, että 0;11 iässä Tuomas osoitteli parvekkeelle sanoen *au* (< auto), kun ulkoa kuului esimerkiksi lentokoneen tai rullalaudan aiheuttamaa meteliä. Tämä yksitavuiseksi lyhentynyt *au* 'auto' oli homonyyminen ainakin seuraavien sanojen kanssa: *au* 'auki', *au* 'auta'.

Muita Tuomaksen ennen puolentoista vuoden ikää käyttämiä, ensi tavuunsa lyhenty-

neitä sanoja olivat *ba* 'banaani', *kaa* 'kaatuu; kaataa; kaatui' ja *kaa* 'kampa', *kee* 'kello' ja *kee* 'kenkä'; *kii* 'kiitos' ja *kii* 'kirja', *kup* 'kylpy', *kuu* 'kuuma', *kä* 'kävel(e)-', *pii* 'piirakka' ja *pii* 'piirtää/piirrä', *poo* 'pois', *pyö(ö)* 'pyörii' jne. Kuten tästäkin suppeasta valikoidusta ilmenee, sanojen lyheneminen yksitavuisiksi aiheutti runsaasti leksikaalista yhteenlankeamista.

ELOLLISIA OLENTOJA:

LÄHEISISTÄ IHMISSISTÄ TÄRKEIMPIIN ELÄIMIIN

Varhaisimpia Tuomaksen sanoja, jotka näyttivät viittaavan tiettyyn tarkoitteeseen⁴, oli *ätte(e)* ~ *ätti(i)* ~ *äeti* ~ *ät(t)ä*. Ensimmäisen kerran Tuomas tavoitteli tätä sanaa 0;6 iässä: hän katseli äitiään ja sanoi iloisesti *ätte*. 0;7 iässä hän käytti *ätte*-sanaa isästään katsoen tätä hymyillen silmiin, ja 0;8 iässä *ättii*-asua levätessään äitinsä vieressä katsellen tätä. 0;9 iässä hän käytti äidistään muiden muassa *äeti*- ja *ätä*-asuja iloitessaan tämän tullessa töistä kotiin ja päästessään tämän syliin. Sanan äänneasu vaihteli siis jonkin verran, mutta yhteistä eri varianteille oli kaksitavuisuus ja äännesegmenttien *ä+t* esiintyminen. Merkitys oli laajempi kuin standardikielen *äiti*-sanalla, sillä sana käsitti molemmat vanhemmat (vrt. Itkonen 1977: 280), joskin siten tilanteen mukaisesti, että äidin läsnäollessa sana viittasi ensisijaisesti häneen mutta hänen poissa ollessaan isään; merkitys oli siis suunnilleen 'läheisin aikuinen, joka on läsnä'. Kun Tuomas meni perhepäivähoitoon, hän alkoi käyttää sanaa myös hoitajastaan; tähän lienee vaikuttanut osaltaan sekin, että hoitajan omat lapset puhuttelivat tätä äidiksi.

Tuomas viittasi sisarensa Tuulikkiin aluksi vain ensitavulla *Tuu*, mutta 1;3 iästä sana piteni kaksitavuiseksi: aluksi reduplikaatiiviseen asuun *Tuuttu*, 1;7 iästä alkaen asuun *Tuukki*, jossa ensitavuun yhdistyy sananloppuinen johdinaines. Appellatiivi *titto* 'sisko' tuli tämän proprin rinnalle iästä 1;6 alkaen.

Muista kuin perheenjäsenistä Tuomas oppi ensimmäisinä perhepäivähoitajansa nimen *Anu* sekä isovanhempiensa nimitykset (*mummi* ja *vaari*, *ämmi* ja *ukki*).

Monien pikkulasten tapaan myös Tuomas oli kiinnostunut eläimistä, ja niistä hän kohtasi eniten koiria; niitä hän näki päivittäin ulkoiltaessa, ja sekä naapureilla että sukulaisilla on koiria. Tuomas alkoi 1;1 iässä itsekin käyttää toisilta kuulemiaan koiraan viittaavia ilmauksia, sekä interjektiosarjaa *hau hau hau hau vau vau vau* (mm. pitäessään kädessään leikkikoiraa, jonka haukuntaa esitti) että ilmeisesti siihen pohjautuvaa hoiva-kielistä koiran nimitystä *hauv(v)a*. Tuomas käytti *hauvva*-sanaa monipuolisesti esimerkiksi osoittaessaan kuvakirjasta koirien kuvia, kohdatessaan ulkona koiria ja kotona lelu-koirista.

Etenkin 1;3–1;5 iässä Tuomas käytti *hauvva*-nimitystä monista nelijalkaisista eläimistä,

⁴ Kyseessä ei ehkä kuitenkaan vielä ollut tavanomainen referenssisuhde. Erikoista oli mm. se, että äänteellisesti tätä referentiaalisen luonteista sanaa lähellä oli ekspressiivinen hyvän mielen ilmaus (*t*)*ättä*, jota Tuomas käytti 0;10 iästä alkaen. Hän esimerkiksi istui selkään suorana lattialla, hymyili, katsoi silmiini ja toisteli iloisesti kuuluvalla äänellä *tät-tä tät-tä* (tavujen välissä oli tauko, joka tuntui korostavan emfaasia). Toisinaan oli vaikea erottaa vanhemman nimitystä hyvän mielen ilmauksesta, sillä molemmat esiintyivät myös asussa *ättä*. Lasten varhaiseen sanastoon kuuluu usein läheisten ihmisten nimityksiä, mutta on epävarmaa, voiko niitä vielä pitää tavanomaisina substantiiveina, joilla olisi totunnainen referenssisuhde: »These verbal routines are best viewed as speech acts or performatives, vocal conventions that children use in familiar and well-structured situations to achieve some social function» (Caselli ym. 1999: 71).

joita näki televisiossa ja kuvakirjoissa: 1;3 iässä muiden muassa susista, karhuista, kilpikonnasta ja siasta, 1;4 iässä ainakin ketusta ja pesukarhusta, 1;5 iässä ketuista. Tällainen koiraan viittaavan sanan käyttö muistakin nelijalkaisista eläimistä näyttää olevan erikielisillä lapsilla tavallista; esimerkiksi Clark (1993: 36) mainitsee Thomsonin ja Chapmanin artikkeliin (1977) sekä päiväkirja-aineistoihin (myös omiinsa) viitaten *doggie*-sanon lapsenkielisen käytön esimerkiksi karhun, hevosen, kissan, lampaan ja suden nimityksenä.

Toiseksi eniten Tuomas on kohdannut hevosia, joita kulkee kotimme ympäristössä ratsastusteillä ja näkyy usein aitauksissa läheisten ratsastustallien luona. Jo 1;3 iästä Tuomas onkin käyttänyt sanaa *heppa* niin oikeista hevosista kuin keinuhevosistaan, keppihevosestaan ja muista pienemmistä leikkihevosistaan. 1;2 iässä hän käytti ilmausta *ihhaa ihhaa* tahtoessaan keinuhevosen selkään istumaan, mutta tämä ilmeisesti viittasi pikeminkin keinumistoimintaan ja perustui laululeikkiin *ihahaa ihahaa, hepo hirmahtaa*.

Myös autoja Tuomas näytti pitävän eläinten kaltaisina, kuin erivärisinä kovakuorisina otuksina, jotka päästävät jännittäviä ääniä kulkiessaan ja joiden silmät loistavat pimeässä. Vielä 1;9 iässä hän puhui korvista tarttuessaan leikkiauton sivupeileihin: *koovat / auton*.

Vertailun vuoksi mainittakoon, että Itkonen (1977: 280) on esittänyt poikansa ensisanoiksi kieltosanan lisäksi neljä sanaa, joista yksi viittasi sekä äitiin että isään, toinen Jormaan, kolmas lehmään ja neljäs autoon; muutaman elollisen olennon joukkoon oli siis tässäkin päässyt auto. Näistä sanoista lehmään viittaava *amma ~ ämmä* näyttää perustuvan eläimen ääntelyyn.

ESI-IMPERATIIVEISTA VARSINAISIIN IMPERATIIVEIHIN

Ennen verbejä lapsi voi käyttää hyvinkin yksilöllisiä verbien edeltäjiä. Tuomaksen käyttämä varhainen imperatiivin edeltäjä oli kimeä ääni, jota hän 0;7 iässä tuotti pudotettuaan tavaroitaan tai syöttötuolista ruokapalojansakin, katsoessaan niiden perään lattialle ja ojennellen kättään sekä katsoen kumppaniaan silmiin kuin kehottaisi: *nosta tuo, nostaisitko tuon?* Samankaltaisen esi-imperatiivin on todennut Karjalainen (1997: 3) pojaltaan Rikulta: lyhyistä tavuista koostuva korkea, voimakas ääni ilmaisi vaatimusta, ja sitä tehosti usein käden ojennus kohti vaatimuksen kohdetta. Vähän myöhemmästä 1;3 iästä raportoi samantapaista Kauppinen (1981: 18) pojaltaan T:ltä: *lyhyt, korkea, terävä ääni, johon liittyi kädenojennus, tarkoitti 'haluan tuon'*.

Eräänlainen verbinmuodoksi hahmottuva ilmaus oli 0;7 *ada*, johon liittyi nouseva sävelkulku. Tätä imperatiivinkaltaista muotoa Tuomas käytti ojentaessaan tyhjentynttä mukiaan, ja se vaikutti kahden imperatiivimuodon (*anna* ja *ota*) sulaumalta. Muodon voisi ehkä siis ajatella syntyneen niin, että Tuomas tavoitteli vastaavissa tilanteissa kuulemiaan *anna-* ja *ota-*muotoja tahtoessaan sanoa: *ota muki ja anna juotavaa*.

Ensimmäinen jokseenkin yksiselitteisesti suomen imperatiivimuotoihin suhteutettava ilmaus oli Tuomaksen 0;8 iästä alkaen käyttämä *anna*, jossa vokaalin takaisuus vaihteli etisyyden kanssa ja jossa saattoi esiintyä emfaattista reduplikaatiota, kuten 0;11 *ännä-ännä-ännä-ännä* 'anna' (ojentaessaan kättään leipäpalasta kohti, johon ei itse ylety) ja *ännä-ännä* 'anna' (kurotellessaan kohti pullia). Tämä muoto perustuu selvästi imperatiiviin *anna*, mutta aivan suoraan tätä lapsen ilmausta ei voi rinnastaa aikuissuomen *anna*-imperatiiviin. Äänteellisen variaation ja reduplikoitumistendenssin voi kyllä katsoa perustuvan

emfaasiin, mutta erona aikuiskieleen oli myös se, että kyseessä oli laajakäyttöinen tahtomisen ilmaus, jota Tuomas käytti paitsi halutessaan jotain annettavan suuhunsa tai käsiinsä myös esimerkiksi tarjotessaan vanhemmilleen viiliä ja edellyttäessään, että hänen tarjoamansa lusikalliset myös otetaan, samoin tahtoessaan, että häntä talutetaan nurmikko (eikä tietä) pitkin hän osoitteli nurmikolle ja komensi: *anna anna*; edelleen tahtoessaan, että patterikäyttöinen eläinlelu käynnistetään äänteleämään ja liikkumaan; samoin tahtoessaan, että jousikäyttöinen lelu vedetään käyntiin. Kun lapsi käyttää vasta harvoja verbejä, on luonnollista, että niiden merkitykset joustavat.

KANONISET MUODOT: MERKITYKSEN JA ÄÄNNEASUN JOUSTOSTA SANASTON KASVUUN

Ensi alkuun lapsen sanat joustavat sekä äänteellisesti että merkitykseltään. Merkityksen jousto on aluksi hyvinkin tarpeen, kun lapsen sanavarasto on vielä suppea. Kun lapsi oppii enemmän sanoja, lekseemien merkitykset pääsevät paremmin täsmentymään ja vakiintumaan. Edellä tarkastelin eläinten nimitysten yhteydessä eräiden substantiivien merkityksen joustoa. Monet lapsen ensimmäisistä adjektiiveista ovat myös merkitykseltään hyvinkin joustavia. Esimerkiksi Tuomaksen 1;3 iästä alkaen käyttämä *kuu* (< *kuuma*) tarkoitti paitsi 'kuumaa' myös 'kylmää' etenkin jäätelön yhteydessä; sanan käytön tällaiselle laajenemiselle lienee syynä se, että niin kuuma ruoka kuin jäätelökin tuntuvat suussa lämpötilaltaan epämiellyttäviltä. Värinimitystä *punane* 'punainen' Tuomas taas käytti mitä erilaisimmista väreistä; se oli eräänlainen värien yleisnimitys. Juuri väreihin viittaavia adjektiiveja lapset usein käyttelivät jo ennen kuin erottavat niiden täsmällisen merkityksen (Voeykova 1997: 143).

Äänteellinen jousto ilmenee muun muassa konsonanttiharmoniana (esim. *pallo* > *pappo*, *sukka* > *kukka*, *loppu* > *poppu*, *tippui* > *pippu*) ja äännevariaationa: sama sana voi eri kerroilla saada erilaisen äänneasun, kuten edellä kohdassa 2.1 yksityiskohtaisesti käsittelemäni *pallo*. Äänteelliseltä kannalta lapsen sanat ovat aluksi diffuuseja kokonaishahmoja. Äänteellinen täsmentyminen on mahdollista vähitellen, kun lapsi oivaltaa sanojen koostuvan äännesegmenteistä. Täsmentyminen on välttämätöntäkin sanaston kasvaessa, mutta aluksi uusien sanojen käyttöönottoa helpottaa kanonisten äänneasujen tuki (vrt. Menn ja Stoel-Gammon 1995: 344): sanat ryhmittyvät usein tiettyä äännerakennetta noudattaviksi sarjoiksi.

Tuomas muokkasi etenkin 1;1–1;3 iässä monia sanoja kanonisten äännehahmojen sarjoiksi, joissa yleensä vallitsi sellainen voimakas konsonantti- ja vokaaliharmonia, että kussakin sanassa esiintyi vain yhtä konsonanttia ja yhtä vokaalia; syntyneille muodosteille oli siis ominaista (semi)reduplikatiivisuus. Yksi näistä kanonisista äännehahmoista oli CuuCCu (esim. *Tuuttu* 'Tuulikki', *puuppuu* 'puuroa', *kuukku* 'kuuma; kurkku'), toinen oli CAACCA (esim. *baabba* ~ *baabbaa* 'banaani ~ banaania', *pääppä* 'leipä; lammas', *kaakka* 'lintu' [< *kvaak*]), kolmas CVVVCV (esim. *täätä* 'teetä', *kääkä* 'kenkä', *kaaka* 'jalaka'). Tukeutumalla muutamaan tällaiseen kanoniseen tyyppiin Tuomas helpotti uuden sanaston oppimistehtävää, ja näyttikin siltä, että tällaiset hahmot ja äänteellinen yksinkertaistaminen nopeuttivat sanaston kasvua. Toisaalta erilaisten sanojen muokkaaminen äänteellisesti samantyyppisiksi aiheutti paljon eri sanojen välisiä yhteenlankeamisia, ja

ilmeisesti tästä syystä nämä kanoniset sanahahmot eivät jääneet pitkäikäisiksi vaan alkoivat väistyä 1;4 iässä muututtuaan sanaston jatkuvan kasvun takia apukeinosta rasiitteeksi.

ENSISANOJEN ESIMORFOLOGIAA

Kun lapsi etenee varhaisista sanahahmoistaan kohti sellaisia sananmuotoja, jotka edustavat kohtalaisen selvästi tiettyjä ympäröivän kieliyhteisön sananmuotoja, hän käyttää aluksi useimmista sanoista vain yhtä muotoa. Tätä vaihetta, jossa lapsi ei vielä itse taivuta sanoja, voidaan kutsua esimorfologiseksi (Dressler ja Karpf 1996, erityisesti suomen osalta Laalo 1997, 1998: 361–362). Morfologia ei ole tässä vaiheessa eriytynyt leksikosta: useimmat käyttämänsä muodot lapsi tuottaa sellaisina kokonaisuuksina, millaisina on ne muistiinsa tallentanut.

Esimorfologiselle vaiheelle on ominaista, että lapsi toistaa muiden puheesta havaitsemaansa sananmuotoja sellaisinaan. Toisten käyttämiä sanoja ja pitempiäkin rakenteita jäljittelemällä lapsi pääsee mukaan kielenkäyttäjien yhteisöön, ja tällaisten aluksi analysoimattomina kokonaisuuksina käyttämiensä kielenyksiköiden tuella hän oppii vähitellen myös itse tuottamaan erilaisia rakenteita ja leksikaalisia yksiköitä. Lapsen esimorfologisella kaudella käyttämiä sananmuotoja luonnehtii hyvin MacWhinney termi amalgaami ja niiden oppimista hänen termsä *rote memorization* (MacWhinney 1978).

Dziubalska-Kolaczyk on analysoinut äännejärjestelmän kehityksen yhteyttä lapsen morfologisen järjestelmän kehitykseen. Hänen mukaansa (1997: 163) morfologisen kehityksen eräänä edellytyksenä on fonologisen kehityksen riittävä eteneminen: kun lapsi etenee varhaisfonologiasta modulaariseen fonologiaan eli kun universaalien prosessien (mm. konsonanttiharmonia ja jokelteluvaiheelle ominainen reduplikaatio) vaikutus heikkenee ja kielikohtainen äännejärjestelmä hahmottuu, tämä kehitys antaa lapselle mahdollisuudet edetä esimorfologisesta vaiheesta varhaismorfologiseen.

Reduplikaatiot ovat esimorfologiselle vaiheelle tyypillisiä. Osaksi kyse on hyvinkin selvästä ikonisuudesta, suorasta ja kuvanomaisesta yhteydestä merkin ja sen tarkoitteen välillä (esimerkiksi *pa pa* -tyyppinen tavun toisto kuvaa pallon pomppimista), mutta osaksi reduplikaatiota syntyy tahattomastikin konsonanttiharmonian ja assimilaation vaikutuksesta, kuten Tuomaksen muodoissa 1;1 *ka-ka-ka* 'krokotiili' (yrittää innostuneena toistaa kuulemaansa sanaa katseltaessa television luontodokumenttia), 1;3 *guggu* 'lusikka', *kaa-ka* 'jalka', *pappa* 'pallo', 1;4 *pippu* 'tippui', *poppu* 'loppu', *kukka* 'sukka', 1;5 *pappu* 'lappu'.

NOMINIEN ENSIMUODOISTA SIJATAIVUTUKSEN PRODUKTIIVISTUMISEEN JA MONIKON KÄYTTÖÖN

Lapset käyttävät ensimmäisiä nominejaan yksikkömuotoisina; monikkomuotoisia nomineja erikieliset lapset alkavat käyttää kuitenkin jo ennen kuin lukumäärän käsite ja laskeminen ovat kehittyneet eli silloin kun pystyvät silmänräpäyksessä intuitiivisesti hahmottamaan enintään neljän yksikön joukkoja (Stephany 1998: 2, Wiese 1997: 68–71). Monikonmuodostuksen voi odottaa kehittyvän taivutuskeinoksi lapsen siirtyessä varhaismorfologiseen vaiheeseen, ja tästä kertyykin vähitellen evidenssiä (esim. Kilani-Schoch ym.

1997: 23). Myös suomenkielisiksi kasvavat lapset alkavat käyttää yksikkömuotoihin kontrastoituja monikkomuotoja siirtyessään varhaismorfologiseen vaiheeseen.

Lapset alkavat saada tuntumaa suomen sijasuffikseihin jo siinä vaiheessa, kun sanahahmot vielä ovat niin äänteellisesti kuin semanttisestikin jäsentymättömiä ja liittyvät kokonaisvaltaisesti kommunikatiiviseen toimintaan. Useimpia ensimmäisistä nomineista suomalaislapset tosin käyttävät nominatiivimuotoisina, mutta monista ainesanoista lapset käyttävät ensimmäiseksi partitiiveja: *vettä*, *maitoo* ~ *maitoa*, *puuroo* ~ *puuroa* jne. Pian lapset alkavat käyttää tahdonilmauksissa myös ensimmäisiä illatiivejaan: *kotiin*, *syliin*, *tohon* jne. Partitiivin ja illatiivin aikaista käyttöä selittää pragmatiikan kannalta niiden tarpeellisuus varhaisissa tahdonilmauksissa ja äänteelliseltä kannalta se, että niiden suffiksit ovat jokseenkin vaivattomasti tuotettavissa; molemmat ovat myös varsin taajaan esiintyviä sijoja (vrt. Toivainen 1980: 113, 162.)

Aivan varhaiset partitiivit ja illatiivit antavat lapselle ensituntuman nominien suffiksiaineisiin ja niiden käyttöön: sananmuodot, joiden lopussa on tietty äänneaines, liittyvät kielenkäytössä tietynlaisiin tilanteisiin. Nämä määräloppuiset sananmuodot osoittautuvat sopivissa tilanteissa mitä tehokkaimmiksi viestintävälaineiksi. Kun lapsi aluksi viestii itkun tai muuntyyppisten ääntelyiden avulla, joihin voi liittyä tiettyjä eleitä (esimerkiksi osoittamista), niin nyt hän oppii tarkoituksenmukaisempia ja täsmällisempiä keinoja tahtonsa ilmaisemiseen: tahtoessaan juotavaa tai muuta ravintoa hän alkaa jäljitellä toisilta kuulemiaan partitiiveja (tai niihin rinnastuvaa muotoa *lisää*), tahtoessaan joko itse päästä tiettyyn paikkaan tai jotain siirrettäväksi tiettyyn paikkaan hän käyttää illatiiveja. Kummankin sijan varhaista oppimista tukevat sellaiset usein toistuvat arjen tilanteet, joissa lapsen kanssa keskustellaan siihen tapaan kuin »T. taitaa tahtoa lisää vettä», »ottaako T. pullaa», »lähdetään kotiin», »tuleeko T. syliin» jne. Usein vielä toistetaan ainakin avainsana — *vettä*, *pullaa*, *kotiin*, *syliin* — etenkin siinä tapauksessa, että lapsi reagoi sanottuun tai yrittää toistella sitä. Vaikka lapsi ei aluksi juuri kiinnittäisi huomiota suffikseihin, hän kuitenkin tutustuu niihin käyttäessään niitä.

Tiettyjä kokonaisuuksina oppimiaan sijamuotoja käyttämällä lapsi onnistuu siis jo yksisanavaiheessa toteuttamaan muutamia tärkeitä puhefunktioita: pelkät partitiivit *maitoo* ja *peipää* vastaavat käyttöyhteydessään sellaisia pyyntöjä kuin *tahtoisin maitoa* tai *saanko leipää*; vastaavasti illatiivit *kotiin* ja *tohon* vastaavat senkaltaisia tahdonilmauksia kuin *mennään jo kotiin* tai *se kuuluu tuohon*. Äänensävy ja muut prosodiset tekijät välittävät tässä vaiheessa pyynnön tai käskyn tarkemmat vivahteet, kehonkieli (eleet, katseen suunta jne.) ja tilanneyhteys puolestaan auttavat ilmauksen mahdollisten muiden merkitysten löytämisessä (esimerkiksi *vettä* voi vastata myös ilmauksia *tuohon kaatui vettä* tai *tuossa on vettä*).

Tärkeä varhainen nominisuffiksi on *n*, joka on toisaalta possessiivisuutta ilmaisevan genetiivin sijapäätte, toisaalta tärkein objektin sijapäätteistä (yksikön päätteellinen akkusatiivi). Kielen morfosyntaksin hahmottamisessa merkittävä askel on objektin sijanmerkinnän opettelu: *n*-suffiksi on objektin morfologinen tuntomerkki, joka erottaa kahden nominilausekkeen lauseissa objektin nominatiivimuotoisesta subjektista. Suunnilleen samaan aikaan tämän seikan oivaltamisen kanssa lasta alkaa kiinnostaa sen ilmaiseminen, kenelle mikin kuuluu. Näin *n*-sijan oppimiselle on kahtalainen tarve.

Sijanmerkinnässä lapset voivat ohjautua erityyppisiin ratkaisuihin: genetiivi-akkusatiivin muodostuksessa voi hahmottua keskeiseksi jokin vartaloon liittyvä vaihtelu ja lapsi

voi ainakin osaksi tukeutua astevaihteluun tai tiettyyn vokaalinvaihteluun ja jättää suffiksin vähemmälle huomiolle (esimerkiksi Tuulikki 1;7 *lappu* : *lapu*, *mekko* : *meko*, *äiti* : *äili*, *minä* : *minu*, *lääke* : *lääkkee*; toisaalta myös 1;7 *potan*, *kaiken*, *tutin* jne.). Toisaalta lapsi voi hahmottaa sijanmerkinnän tapahtuvaksi nimenomaan suffiksin avulla ja keskittyä *n*-päätteeseen jopa niin yksipuolisesti, etteivät vartalonvaihtelut toteudukaan. Esimerkiksi Tuomaksen ensimmäiset genetiivit olivat 1;8 *Annan*, *isin*, *minun*, *nannen* 'nallen', *titton* 'siskon', *Tommin*, *ukkon* 'ukon', *vauvvan*, *äitin* ja *ämmin*; ensimmäiset akkusatiivit olivat 1;8 *ison*, *namman* 'naaman', *käsin* 'käden', *oman*, *oven* ja *tuttin* 'tuttipullon'. Näistä useimmat olivat norminmukaisia, mutta sellaisista muodoista kuin *ukkon*, *äitin* (perhekielesämme tämä sana esiintyy astevaihtelun alaisena, joten Tuomas ei saanut vaihteluttomuuteen mallia kotipuheesta), *käsin* ja *tuttin* käy ilmi, että Tuomas hahmotti genetiiviakkusatiivin muodostuksen nimenomaan suffiksin lisäykseksi.⁵ Suffiksin nopeaan produktiivistumiseen lienee yhteydessä se, että Tuomas alkoi ikäkuukausien 1;7 ja 1;8 vaihteessa hyvin määrätietoisesti käyttää sananloppuista *n*:ää. Siihen asti hän oli ääntänyt illatiivit pitkään vokaaliin päättyvinä, mutta ikäkuukauden 1;7 lopulla hän rupesi ääntämään illatiiveja selvästi *n*-loppuisina, ja ikäkuukauden 1;8 alussa hän rupesi käyttämään genetiiviakkusatiivin *n*-suffiksia.

Siinä, että suomenkieliseksi kasvava lapsi voi aluksi muodostaa genetiiviakkusatiiveja näin erilaisilla tavoilla, joko vartalonvaihteluja korostaen tai suffikseihin keskittyen, näkyy kielenoppimisen varhainen avoimuus: lapsi voi kokeilla hyvinkin erilaisia kielen keinoja, joita on toisten puheesta havainnut. Varsinkin pelkän *n*-suffiksin käyttöönottoa voi häiritä se, ettei loppu-*n* reaalistu puheessa aina kovinkaan selkeästi. Millaiseen ratkaisuun lapsi ensimmäisissä taivutusyrityksissään päätyy, riippuu etenkin siitä, minkä lapsi hahmottaa olennaiseksi niissä sananmuodoissa, joita kuulee toisten käyttävän. Ensimmäisten taivutusmallien hahmottamiseen vaikuttavat ainakin kielen eri keinojen salienssi, esiintymistaajuus ja läpinäkyvyys (ks. esim. Slobin 1985: 1164–1166, Zangl 1997: 14–17).

Vaikka lasten ensimmäiset taivutuskokeilut voivat olla hyvinkin erilaisia, kuitenkin huomattava osa ensimmäisistä lasten käyttämistä taivutusmuodoista on standardikielen mukaisia; tällaisia ovat paitsi sellaiset sananmuodot, jotka lapsi on memoroinut kokonaisuuksina, myös sellaiset yksinkertaisimmat ja läpinäkyvimmat taivutusmuodot, joissa vaihtelemattomaan vartaloon liittyy sellainen stabiili suffiksi, jolla ei ole allomorfista vaihtelua (kuten yksikön genetiivit *isin*, *nallen* ja *Annan*). Pian lapsi alkaa myös tutustua vartalonvaihteluiden ja suffiksiallomorfien yhteispeliin. Esimerkiksi Tuomas ei vielä 1;8 iässä näyttänyt huomaavan vartalonvaihteluja suffiksin lisäämisen yhteydessä, mutta 1;9 iässä hän alkoi käyttää *n*-sijan muodostuksessa muutamia vartalonvaihteluja: *ukon*, *aipan* 'vaipan', *äidin*, *pienen*, *oven*. Rinnalla esiintyi muutamia vaihtelemattomiakin muotoja: 1;9 *tyttö*, *äitin* (sekä, ehkä ainakin yhtenä näiden mallina, standardikielessäkin vaihtelematon *auton*). Taivutustyyppissä *sose*, *pyyhe* ilmeni tätä kehitysvaihetta eläville lapsille ominaiseen tapaan (Räisänen 1975: 256–257, Niemi ja Niemi 1985: 159–160, Laalo

⁵ Niemi ja Niemi ovat esittäneet vastaavanlaisia muotoja poikansa J:n puheesta; he kutsuvat niitä agglutinatiivisiksi (niitä muodostaessaanhan lapsi käsittelee morfologisia aineksia samaan tapaan kuin puhdasverisimpien agglutinatiivisten kielten puhujat: morfeemirajalla ei toteudu suffiksien asuun vaikuttavia muutoksia). He esittävät seuraavat *n*-suffiksilliset muodot (1985: 157): 1;6 *poikan* 'pojan', 1;10 *susin* 'suden', 1;11 *vesin* 'veden'. He eivät kuitenkaan mainitse, kuinka hallitseva tämä agglutinaatiostrategia oli: missä vaiheessa esiintyi *pojan*-tyyppisiä standardimuotoja ainakin rinnakkaismuotoina ja esiintyikö lainkaan pelkkään vartalonvaihteluun perustuvia taivutusmuotoja.

1998: 373–374) mukautumista *nalle*-tyypin taivutukseen: 1;9 *äje* : *äjén* (erisnimi, jota muut paitsi Tuomas taivuttivat *Säde* : *Säteén*), 1;10 *toisem pyyhen* 'toisen pyyhkeen'.

Niihin aikoihin, kun suomenkielinen lapsi alkaa käyttää genetiivi-akkusatiivia, hänen kielioppinsa muuttuu huomattavasti. Sitä ennen hän on käyttänyt kustakin nominista tyypillisesti joko nominatiivia tai partitiivia, muutamissa tapauksissa illatiivia, ja muodot hän on memoroinut sellaisinaan, valmiina kokonaisuuksina. Nyt lapsi alkaa tuottaa samasta nominista erilaisia muotoja: nominatiiviin (joskus partitiiviin) kontrastoituu uusi sijamuoto, ja nominintaivutus alkaa kehittyä. Lapsi on jättämässä esimorfologisen vaiheen taakseen. Hän myös tutustuu partikkelinomaisten muotojen tuella paikallissijojen semantiikkaan ja rupeaa opettelemaan paikallissijojen suffiksiainesten käyttöä, joten nominien sijaparadigmasta alkaa hahmottua ainakin eräänlainen alustava miniparadigma.

Paikallissijoista suomenkielisiksi kasvavat lapset alkavat siis yleensä ensimmäisenä käyttää illatiivia. Ensimmäisten illatiiviesiintymien joukossa on sikäli partikkelivaihteisia, että lapsi käyttää usein tietystä nominista aluksi vain tätä yhtä muotoa (esim. *kotiin*, *piiloon*); osaksi mukana on aivan selviä partikkeleita (kuten *esiin*). Illatiivin pääte tulee tällaisten sananmuotojen avulla tutuksi ja illatiiveja kertyy yhä lisää; esimerkiksi Tuomas 1;7 *esii*[n], *kaakaa* 'jalkaan', *kaappii*[n], *kattii* 'kattilaan', *kiikkuu*[n], *koppaa*[n], *kuppii*[n], *kotii*[n], *kyytii*[n], *kätee*[n], *pottaa*[n], *okkii* 'roskiin', *sisää*[n], *toho*. Aluksi lapsi saattaa käyttää tätä juuri produktiiviseksi kehittynyttä paikallissijaa sellaisena yleistulosijana, joka ottaa myös allatiivin tehtäviä, esimerkiksi Tuulikki 1;8 *nalle hyppää patjaan* 'patjalle', *tähäm polvee* '[tahtoo istua] tälle polvelle', *pankkii nukku* 'partsille, siis parvekkeelle] nukkumaan', 1;9 *pöytäniinaa puto* 'pöytälinalle putosi', *polveem meni maitoo* 'polvelle kaatui maitoa', Tuomas 1;8 *puukkaa lettuun* 'puolukkaa letulle', *pokkaa isiin* 'potkaisee [pallon] isille', 1;9 *toiseen / vahvaa* 'toisellekin [porkkanaviipaleelle] rasvaa', 1;10 *putos lattiaa* 'lattialle', *lahit iimii* 'lasit silmille' («silmiin»)⁶

Muiden paikallissijojen suffikseja lapset rupeavat usein käyttämään ensimmäiseksi sellaisissa taajaan esiintyvissä kiteytyneissä muodoissa, joita aikuiskielenkin kannalta voidaan pitää selvinä partikkeleina, kuten adessiivit tapauksissa *siellä*, *tuolla* ja *täällä* (Toivainen 1980: 103–104) ja inessiivit muodoissa *missä*, *tuossa*, *tässä* (mts. 107–108). Samaa osoittaa Tuulikin ja Tuomaksen puheesta kokoamani seuruaaineisto: lapsi tutustuu paikallissijojen semantiikkaan ja suffiksiaineisiin partikkelimaisten kiteymien tuella.

Tuulikin ensimmäiset inessiivit olivat 1;5 *missä* ja 1;7 *tässä*, ja inessiivien valikoima karttui vain muutamilla partikkelimaisilla muodoilla kunnes 1;9 iässä inessiivimuotojen käyttö äkkiä yleistyi (*kylvyssä*, *kälessä* 'kädessä', *mökissä*, *puussa*, *suikkussa* 'suihkussa', *suussa*, *unessa*, *laatikossa*, *nukkumassa* jne.). Vastaavanlainen oli adessiivin kehitys: aluksi esiintyi sellaisia partikkeleita kuin 1;5 *tuolla*, 1;6 *täällä*, 1;7 *siellä*, sitten vain muutamia partikkeleita lisää, kunnes kuukauden 1;10 aikana muoto produktiivistui (*hepalla*, *pihalla*, *sohvalla*, *tuolilla* jne.). Muiden paikallissijojen kuin illatiivin käyttöön ottoa hidasti se, että Tuulikki käytti aluksi enintään kaksitavuisia sananmuotoja (Laalo 1994).

Ensimmäinen Tuulikin elatiivi oli näennäisesti monikkomuotoinen mutta käytöltään partikkelimaiseksi kiteytynyt *töistä* 1;7 iässä (sen semantiikasta Laalo 1994: 438), mutta elatiivin käyttöä rasitti osaltaan *st*-yhtymän ääntämisvaikeus: 1;8 *tuutta* 'suusta', *töittä*

⁶ Kuten mm. Kirsti Toivainen on huomauttanut (suullisesti 15.5.1999 Turussa), odotuksenmukaisen allatiivin *polvelle* korvannut illatiivi *polveen* lorussa *yks kaks kolme, istu isän polveen* voi perustua tällaiseen lapsenkieliseen illatiivin ekspansiivisuuteen.

'töistä'. Avuksi tuli sana *pois*, joka ensin esiintyi pelkän sanavartalon seuralaisena (1;9 *äiti tulee suikku pois* 'suihkusta') ja sittemmin elatiivin suffiksin selventimenä (1;10 *pois tuolitta* 'tuolista', *pois puutta* 'puusta'). Samaa keinoa Tuulikki käytti ablatiivissa: 1;8 *pois päätä* 'päältä', 1;9 *pois pöylä* 'pöydältä', *polve pois* 'polvelta'. Allatiivin käyttö alkoi sellaisista tapauksista kuin 1;7 *mulle, päälle*, 1;8 *meille, päälle*, 1;9 *alle, päälle, mulle* ja yleistyi muiden paikallissijojen tapaan 1;10 iässä, kun pyrkimys sananmuotojen kaksitaivustamiseen heikkeni (*isille, nallelle, pihalle, potalle, sohvalle, äilille* jne.).

Tuomas käytti ikäkuukauden 1;7 lopulle asti paikallissijoista vain illatiivia. Ikäkuukauden 1;8 aikana paikallisuuden ilmaiseminen monipuolistui nopeasti. Ensin Tuomas alkoi käyttää sellaisia partikkeleita kuin *tossa, tässä* ja *päälle* sekä sellaisia konneksioita kuin *takki päällä*. Nämä kiteymät antoivat tuntumaa paikallissijojen suffiksisiin. Sanavartalon suunnasta pyrkimystä taivutuksen harjoitteluun alkoi samaan aikaan osoittaa diffuusien obliikvivartaloiden käyttö: *ohne* 'huoneeseen, huoneessa' (viedessään lelun lastenhuoneeseen; vastatessaan kysymykseen, missä leikkikenguru on), *polve* 'polvelle' (*tippu / polve* tiputettuaan ruokaa polvelleen), *pulka* 'pulkalla' (*ahkee / pulka* osoitellen pulkkaansa). Ratkaiseva edistysaskel oli, kun Tuomas oppi yhdistämään tällaisiin obliikvivartaloihin relevantit paikallissijojen suffiksit.

Tuomas alkoi käyttää ulkopaikallissijoja kohtalaisen nopeasti opittuaan ensimmäiset *päälle-*, *päällä-*tyyppiset partikkelinsa. Ensimmäinen allatiivi oli 1;8 *päälle ~ pääjje* (myös konkreettisesti 'pään päälle'), ja jo seuraavan ikäkuukauden aikana muoto produktiivistui: 1;9 *mummijje* 'mummille', *Ninnalle* 'Ninjalle', *pöydälle, tittojje* 'siskolle', *Tommijje* 'Tommille' jne. Ensimmäinen adessiivi oli 1;8 *takki / päällä* ('yllä'), ja muoto kehittyi pian produktiiviseksi: 1;9 *aamuvva* 'aamulla', *Anujja* 'Anulla', *isijjä* 'isillä', *ijjajja* 'illalla', *patjalla, yhhäällä* 'ylhäällä', 1;10 *kissaada* 'kissalla', *attiaada* 'lattialla', *toisea attiaada* 'toisella lattialla'. Ensimmäiset ablatiivit tulivat käyttöön samaan aikaan: 1;8 *pois / tietä* 'tieltä'; *takas / täätä* 'täältä', 1;9 *äitiltä, yyhäättä* 'ylhäältä'. Ongelmana olivat kuitenkin *l:n* ja etenkin *lt-*yhtymän ääntämisvaikeudet (*tuee täätä* 'tulee täältä'); apua oli joskus postpositiosta *pois* (1;10 *pattalla pois* 'patjalta pois').

Samaan aikaan Tuomas rupesi käyttämään sisäpaikallissijoja. Kun hän ikäkuukauden 1;8 alussa tuotti ensimmäiset *tossa-*, *tosta-* ja *tästä-*muotonsa, niin jo ikäkuukauden lopulla sekä inessiivejä että elatiiveja oli runsaasti: *ammessa* (1;8:28; huomaa vartalon lyhyt *e*), *keekassa* 'kelkassa' (1;8:30), *nenässä* (1;8:23), *puussa* (1;8:23), *sylissä* (1;8:28); *isosta, kaapista, kaupasta, kyydittä* 'kyydistä', [s]ukasta. Verraten runsas sijamuotojen käyttö ei kuitenkaan vielä välttämättä luonteeltaan eroa siitä, että eri muodot tuotetaan sellaisinaan muistinvaraisesti; astevaihtelun toteutuminen *kaapista-*, *kaupasta-*tyyppisissä muodoissa voi olla viitteenä siitä, että muotojen tuottamiseen yhdistyy tietynasteista memorointia (esiintyihän samaan aikaan genetiivissä astevaihtelutonta *ukkon-*tyyppiä, jossa sijapäätte liittyi suoraan perusmuotoon). Toisaalta *ammessa-*muodon lyhyt *e* viittaa siihen, että muoto on tuotettu lisäämällä inessiivin päätte suoraan nominatiiviin, joka on omaa aktiivista prosessointia eikä muistinvaraista tuottamista. Samalla tavalla Tuomas taivutti tämän vartalotyypin sanoja vähän myöhemminkin: 1;9 *ammessa, koneseen, veneseen*, 1;10 *venestä* 'veneestä'.

Taivutusjärjestelmän hahmottumisen kannalta on olennaista, että kun sisäpaikallisia sananmuotojen määrä lisääntyy ja ainakin osa niistä muodostaa sellaisia kontrasteja kuin *kauppaan* : *kaupasta*, lapselle kehittyy edellytyksiä löytää näistä sananmuodoista

paitsi suffikseja myös vartalonvaihteluita — lapsi pääsee sitten harjoittelemaan esimerkiksi sitä, millaisten suffiksien yhteydessä tietyistä vartaloista käytetään heikkoasteista varianttia.

Sekä Tuulikin että Tuomaksen ensimmäisiä (kvasi)monikkomuotoja olivat sellaiset supistumanominien suffiksittomat, pitkään vokaaliin päättyvät muodot kuin Tuulikin 1;5 *bappaa* 'varpaat', *pottaa* 'portaat', *taappaa* 'saappaat' ja Tuomaksen 1;7 *pottaa* 'portaat', *tattaa* 'rattaat', *aappaa* 'saappaat'. Näissä muodoissa ei kuitenkaan ollut monikon tunnusta; muotojen rinnalla ei myöskään esiintynyt samojen sanojen yksikkömuotoja, joita käytetäänkin varsin harvoin. Monen eri kielen esimorfologiselle vaiheelle on tyypillistä monikkomuotojen puuttuminen tai niiden käyttäminen vain sellaisista sanoista, joista lapsi ei käytä yksikkömuotoja (Kilani-Schoch ym. 1997: 19); yksikön ja monikon välistä oppositiota lapsi alkaa siten yleensä käyttää vasta sitten, kun on siirtymässä varhaismorfologiseen vaiheeseen.

Kuten yksikössä, myös monikossa suomenkielisten lasten ensimmäiset sijamuodot ovat nominatiivi ja partitiivi; useimmat lapset alkavat käyttää monikossa partitiivia ennen nominatiivia (Toivainen 1980: 153). Tuulikki alkoi käyttää monikon suffikseista ensimmäiseksi *i*-suffiksia. 1;7 iässä monikon *t*-suffiksi tosin esiintyi kerran, mutta vain laulun säkeessä *kädet yhteen löin*, sen sijaan monikon partitiivi esiintyi ainakin muodoissa *myyläi* 'muurahaisia', *kukkii* 'kukkia' ja *tuppii* 'tulppaneja'. Monikon partitiiveja Tuulikki käytti yhä enemmän 1;8 iässä (*muura-aisii*, *kymmii mutti* 'kylmiä mustikoita', *rusoi* 'rusinoita'), mutta ensimmäinen *t*-suffiksillinen monikko oli vasta 1;9 *namit*.

Tuomas alkoi käyttää kumpaakin monikon suffiksia 1;8 iässä. Tuomaksella ilmeni aluksi *t*-suffiksin yhteydessä samaa kuin *n*-suffiksin yhteydessä: hänellä oli taipumus liittää näitä kahta taajaan käyttämäänsä suffiksia nominin perusmuotoon eikä taivutusvartaloon. Vartalonvaihtelut jäivät siten monissa nomineissa toteutumatta: 1;8 *kuppit*, *ovit*, *käsi* : *käsin* 'käden' : *käsit* 'kädet'. Astevaihtelun puuttumiseen voivat osaltaan vaikuttaa sellaiset vaihteluttomat nominit kuin *auto* : *autot*, *pupu* : *puput* (tätä ajatusta tukee se, että kun Tuomas 1;9 iässä alkoi kohtalaisen johdonmukaisesti noudattaa *kupit*, *ukot*-vaihtelua, hän tuotti myös *audot*-muodon), ja vaihteluttomien muotojen rinnalla esiintyi jo 1;8 iässä myös astevaihtelumuotoja: *apit* 'napit', *ukat* 'sukat'.

Myös ensimmäisiä monikon partitiiveja Tuomas käytti 1;8 iässä (*kynii*, *kenkii*), ja 1;9 iässä hän käytti niitä jo varsin runsaasti: *kuumii*, *kynii*, *kyppii* 'kypsiä', *ohkii* 'roskia', *heppo* 'heppoja'. 1;10 iässä monikon partitiivi oli jo hyvin produktiivinen ja muidenkin monikon obliikvisijojen käyttö alkoi. Tuomas ei enää tyytynyt pelkästään toistamaan memo-roimiaan sananmuotoja vaan prosessoit itse taivutusmuotoja ja alkoi hahmottaa paradigmoja. Esimorfologiasta varhaismorfologiaan siirtymistä osoittavat myös sellaiset omaan morfologiseen aktiivisuuteen perustuvat analogiamuodot kuin 1;10 *juneilla* 'junilla', jonka Tuomas tuotti vastauksena kysymykseen, tahtooko hän leikkiä *näillä junilla* — hänen oma monikkomuotonsa poikkesi siis siitä, joka esiintyi juuri edeltäneessä kysymyksessä.

VERBIEN ENSIMUODOISTA ENSIMMÄISIIN ANALOGIAMUODOSTEISIIN

Jo ennen kuin lapsi alkaa käyttää verbejä, toiminnan ja tekemisen ilmaiseminen on hänelle mahdollista: monien lasten ensimmäisiin ilmauksiin kuuluu sellaisia kuin *anna-anna-anna* tai *mam-mam-mam*, joita lapset käyttävät myöhempien imperatiivien tapaan tah-

▷

toessaan esimerkiksi jotain sellaista syötävää tai juotavaa tai jonkin esineen, jota eivät vielä osaa nimetä mutta johon usein viittaavat osoittamalla. Kyseessä ovat eräänlaiset esi-imperatiivit, jotka liittyvät kokonaisvaltaisesti käyttötilanteeseensa. Sellaiset aivan ensimmäiset imperatiivit kuin *anna* voivat vielä olla hyvin lähellä tällaisia diffuuseja tahtomisen ilmauksia — esimerkiksi Tuomas käytti *anna*-imperatiivia laajassa merkityksessä 'tehdään kuten minä tahdon' (ks. s. 360).

Erilaisten verbinmuotojen käyttöä voivat ennakoida etiäisentapaiset muodot, jotka sekä äänteellisesti että käytöltään muistuttavat aikuiskielen verbejä mutta joiden käyttö ei ole vielä vakiintunutta. Tuomaksen ensimmäisiä yksittäisiä ja vakiintumattomia verbinluonteisia ilmauksia olivat seuraavanlaiset: 0;7 *ada* 'anna/ota' (kun ojensi mukiaan täytettäväksi), 0;7 *ato* (< *kato*, esitellen leluaan), 0;8 *avta* ~ *ata* (ikkunan avaamisesta), 0;8 *anna* (kurottaen kättään kohti haluamaansa), 0;9 *ava* ~ *avaa*. Näistä *anna* vakiintui pian ahkeeraan käyttöön.

Tuomas lienee 0;8 iässä tapaillut muotoa *avata* tai *avataan*, joita oli usein käytetty ikkunaa avattaessa: hän ensin osoitti ja sitten kosketteli ikkunan kädensijaa ja sanoi *avta* /*göö* /*ata*. Samaa verbiä Tuomas alkoi pian käyttää enemmänkin: 0;9 iässä hän usein tuotti ovikellon soidessa painokkaan *ava*-muodon; ovikellon soidessa oli monesti puhuttu oven avaamisesta. Kun toinen vanhemmista oli suihkussa, Tuomas tuli usein kylpyhuoneen oven taakse huutelemaan *avaa* ~ *ävää* tahtoeessaan oven auki.

Suomenkieliseksi varttuvan lapsen ensimmäiset verbinmuodot ovat yleensä imperatiivin yksikön toinen ja indikatiivin yksikön kolmas persoona (Toivainen 1980: »basic forms of the verb»); useimmista verbeistä lapset käyttävät aluksi vain jompaakumpaa näistä muodoista (Toivainen 1980: 44, 1996: 61; Laalo 1997: 193, 195–196). Nämä muodot ovat viestinnällisesti keskeisiä ja morfologisesti tuntomerkitömiä (lapsen puheessa imperatiivin loppukahdennus ei aluksi useinkaan toteudu). Esimerkiksi ruotsissa taas infinitiivin kaltainen muoto on lapsenkielessä yleinen verbien ensimuoto, jota lapset käyttävät monien muiden verbinmuotojen morfologisesti yksinkertaisempina vaihtoehtona (Hansson 1997: 74, 80–81).

Verbinmuodoista monet suomalaislapset alkavat pian käyttää myös sellaisia kokonaisvaltaisesti puhetilanteeseen liittyviä kuin *mennään* tai *syömään*, jotka voidaan dynaamisina suunnanilmauksina rinnastaa nominien varhaisiin, kokonaisuksina opittuihin ja partikkelivivahteisiin illatiiveihin. Esimerkiksi Riku (Karjalainen 1997) käytti ensimmäisenä verbinään muotoa *nennää* 'mennään' 0;11 iässä ja eräänlaisena esiverbinä redupliktiivista pyyntöä *mä mä mä* (< *syömään*) 1;1 iässä; muutamien sellaisten indikatiivi- ja imperatiivimuotojen kuin 1;1 *tiitää* 'piirtää' ja *tittu* 'istu' (koiralle puhuessa) jälkeen hän käytti 1;4 iässä muotoja *ukkummaa* 'nukkumaan' ja *mammomaa* 'saunomaan'.

Tarkastelen seuraavassa kolmen lapsen ensimmäisiä verbinmuotoja. Kunkin lapsen puheesta on tehnyt jatkuvasti muistiinpanoja toinen heidän vanhemmistaan: Laurista Raija Lehtinen (1975–1982), Tuulikista ja Tuomaksesta tämän artikkelin kirjoittaja. Aineistot on koottu jatkuvan seuruun tietä ja ne ensiksikin vahvistavat sen tiedon, joka perustuu muutaman kuukauden välein koottuun nauhoiteaineistoon (Toivainen 1980): suomenkielisten lasten verbien ensimmäiset muodot ovat yksikön 2. persoonan imperatiivi ja 3. persoonan indikatiivi. Toiseksi aineistoista käy ilmi, että on muutamia muita kielenkäytön kannalta keskeisiä verbinmuotoja, joita lapset käyttävät jo hyvin varhain, joskin harvakseltaan; näiden muotoryhmien edustajia käsittelee myös Toivainen (1997: 122–123)

1;4- ja 1;8-ikäisten lasten verbinmuotoja tarkastellessaan. Käsitellessään 1;4-ikäistä Kirstiä hän toteaa: »Some verbal suffixes are evidently already becoming meaningful» (mts. 122). Muotoilu tuntuu harkitun varovaiselta; tässä vaiheessa monet lapsen käyttämät taivutusmuodot ovat vasta edustamansa muotoryhmän etiäisiä, ja useimpia suffikseja lapsi käyttää kokonaisuuksina oppimisessaan sananmuodoissa — tosin ainakin imperatiivin lyhyen ja indikatiivin pitkän loppuvokaalin oppositio toteutuu usein, joten se tarjoaa hyvän mahdollisuuden tutustua taivutusvaihteluihin.

Yhteistä kaikille kolmelle lapselle on, että he jo ensimmäisissä verbi-ilmauksissaan tavoittelevat sekä imperatiivin yksikön toisen että indikatiivin yksikön kolmannen persoonan muotoja. Näiden lisäksi Lauri pyrki käyttämään kieltomuotoja. Aivan ensimmäiset muodot olivat seuraavat: Lauri 1;2 *kaaki* ~ *kaakii* ~ *kaa* 'kaatuu', *kiikka* 'kiikkuu', *ä(y)ä* 'älä', 1;3 *ii aa*, *ee aa*, *ei aa* 'ei aukea' (ovi), 'ei yletä' (sähkökatkaisimeen), *heittä* 'heitä; heittää'; Tuulikki 0;10 *ato* (< *kato*), 1;3 *avaa* (sekä imperatiivinluonteinen pyyntö että toteamus); Tuomas 0;7 *ada* 'anna/ota', 0;7 *ato* 'katso', 0;8 *anna*. Joukossa oli monia imperatiiveja, ja imperatiivimuotojen määrä lisääntyi kohtalaisen nopeasti: Lauri 1;3 *anna* ~ *ännä* 'anna', 1;5 *oota* 'odota', Tuulikki 1;4 *anna*, 1;5 *mane* 'pane', *ota*, *pese*, Tuomas 0;8 *anna*, 1;3 *auva* 'avaa', 1;4 *avaa* ~ *ävää*, 1;5 *auta*, *tu tu* 'tule', *ävä* 'avaa'. Kaikki kolme lasta käyttivät siis jo varhain *anna*-muotoa, joka Toivaisen (1980: 34) aineistossa on imperatiiveista yleisin, ja kaksi lapsista *kato*-muotoa, joka Toivaisen aineistossa (mp.) on toiseksi yleisin.

Yleisiä olivat myös yksikön 3. persoonan indikatiivit; niitä lapset käyttivät enimmäkseen eri verbeistä kuin imperatiiveja. Indikatiivien määrä kasvoi vielä imperatiiveja nopeammin: Lauri 1;3 *kiikkuu*, *leikkaa*, 1;4 *kaakuu* 'kaatuu', *pis(t)ää* 'pistää', *paissa* 'paistaa', *pa(l)a* ~ *pa-aa* 'palaa', *popaa* 'polttaa', 1;5 *aattuu* 'sattuu', *kiipeää*, *paissaa* 'paistaa', *aakeaa* 'aukeaa', *istuu*, *konkkaa* 'konttaa', Tuulikki 1;4 *hyppii*, *vetää*, 1;5 *ittuu* 'istuu', *käme* 'kävelee', *nukkuu*, *ottaa*, *pakkaa*, *piittää* 'piirtää', *pitää*, *pokkii* 'potkii', *pumpe* (< *pumperoi*), *ta(a)ssii* 'tanssii', *vetää*, Tuomas 0;9 *peea* 'pelaa', 1;3 *kiikkuu*, *kukkuu* 'nukkuu', 1;4 *kaa* 'kaatuu; kaataa', *keekkuu* 'keikkuu/keinuu', *kukkuu* 'nukkuu', *pyö(ö)* 'pyörii', *ukee* 'lukee', 1;5 *keekkuu*, *kukkuu* 'nukkuu', 1;6 *keekkaa* 'kaatuu, keikkaa', *kippii* 'kiipeää', *kukkuu* (< *nukkuu*) 'lepää, makaa, nukkuu', *piittää* 'piirtää', *pippuu* 'tippuu', *pyyhii* 'pyyhkii', *tyttää* 'työntää'.

Muiden muotoryhmien ensimmäisiä edustajia olivat kaikilla kolmella jo varhain esiintynyt passiivi (Lauri 1;5 *tehtää* 'tehdään', Tuulikki 1;4 *mennää*, Tuomas 1;6 *pettää* 'pestään'), kieltomuoto (Lauri 1;4 *ei näy* ~ *ee nää* ~ *ei nää* 'ei näy'), 1. infinitiivi (Lauri 1;4 *puwwa* 'purra', Tuomas 1;7 *pettä*), preteriti (Tuulikki 1;5 *tippu* 'tippui', Tuomas 1;4 *pippu* 'tippui' [puuroa lusikasta]), 3. infinitiivin illatiivi (Lauri 1;6 *käymää*, Tuomas 1;8 *kattommaa* 'katsomaan', *ukkummaa* 'nukkumaan') ja yksikön 1. persoona (Tuulikki 1;6 *kuulen*). Tällaiset sananmuodot kuitenkin vasta enteilivät kunkin muotoryhmän käyttöönottoa, sillä ne olivat yksittäisiä, kokonaisuuksina opittuja muotoja, vieläpä enimmäkseen sellaisista verbeistä, joita lapsi ei käyttänyt muissa muodoissa. Verbien paradigma ei siis kasvanut vielä kaikilla näillä taivutusmuodoilla, vaan kyseessä olivat — esimorfologiselle vaiheelle ominaiseen tapaan — enimmäkseen senkaltaiset kokonaisuuksina opitut sananmuodot kuin nominien ensimmäiset, vielä adverbimaiset paikallissijat, jotka vasta antavat lapselle mahdollisuuden tutustua tiettyjen muotoainesten merkitykseen ja käyttöön.

Kun verbien määrä ehtii kasvaa, lapsi saa edellytykset muotoainesten hahmottamiseen

▷

ja eri muotoryhmien produktiiviseen käyttöön. Tällöin hän alkaa rakentaa taivutusparadigmaa ja etenee varhaismorfologiseen vaiheeseen. Lapsen oman morfologisen aktiivisuuden käynnistymistä varhaismorfologisen vaiheen alussa kuvaa hyvin Tuomaksen preteritinmuodostus. Ikään 1;7 asti Tuomas käytti vain muutamia yksittäisiä preteritimuotoja (*pippu* ~ *tippu* 'tippui', *kaatu* ~ *kattu* 'kaatui', mutta ikäkuukauden 1;8 aikana hän alkoi käyttää kolmea preteritityyppiä:

1. *s*-preteriti, esim. *hyppäs*, *ittos* 'irtosi', *putos*, *tö(ö)mäs* ~ *tömmäs* 'törmäsi';
2. *i*-preteriti, esim. *eitti* 'heitti', *koputti*, *ähti* 'lähti', *meni* sekä analogisesti *aji* 'ajoi', *autti* 'auttoi';
3. lyhyeen labiaalivokaaliin päättyvä tyyppi, esim. *kaatu*, *käänty*, *tippu*.

Oman morfologisen prosessoinnin käynnistymistä osoittavat etenkin analogiamuodot *aji* ja *autti*. Ikäkuukauden 1;9 aikana myös *s*-preteriti kehittyi ekspansiiviseksi ja alkoi esiintyä sellaisia analogiamuotoja kuin *auttas* 'auttoi', *ikkes* 'itki', *laittas* 'laittoi', *ylttäs* 'ylti'.

Muutkin verbien taivutuskategoriat produktiivistuivat samaan aikaan. Tuomas oli käyttänyt yksikön 1. persoonasta 1;7 ikään mennessä vain muotoa *otan*, mutta 1;8 iässä sen rinnalle tulivat *eettän* 'heitän' ja *kannan*. Passiivista Tuomas oli 1;7 ikään mennessä käyttellyt vain *pestään*-muotoa (*pettää* ~ *pehtää*), mutta 1;8 iässä sen lisäksi paitsi muita preesensmuotoja (*mennään*) myös passiivin preteritiä (*istuttii*, *katottii*). Niin ikään 1;8 iässä Tuomas alkoi käyttää 3. infinitiivin illatiiveja: *kattommaa* 'katsomaan', *ukkummaa* 'nukkumaan'.

KEHITYSLINJA ESIMORFOLOGIASTA VARHAISMORFOLOGIAAN: KOKOAVA JAKSO

Esimorfologisessa vaiheessa, ennen itsenäisen morfologian muotoutumista, lapsen käyttämistä sananmuodoista useimmat edustavat yksinään koko lekseemiä; tällaiset sananmuodot ovat tyypillisesti kokonaisvaltaisempia ja tilannesidonnaisempia kuin aikuiskielen muodot. Sellaiset lapsen käyttämät taivutusmuodot kuin *vettä*, *pullaa* ja *kotiin* ovat rinnastettavissa *pallo*-, *hauva*-tyyppisiin perusmuotoihin sikäli, että lapsen leksikossa on aluksi kustakin nominista vain yksi muoto — se, jota hän eniten tarvitsee. Vastaavasti sellaiset verbinmuodot kuin *anna*, *mennään* ja *tippu* ovat aluksi jäsentymättömiä ilmauksia, jotka pääsevät hahmottumaan tietyn verbin tietyiksi muodoiksi vasta sitten, kun lapsen tuntemien sananmuotojen määrä karttuu riittävästi.

Lapsen kielellinen kehitys etenee esimorfologisessa vaiheessa sananmuoto sananmuodolta; sanat eivät vielä taivu, vaan kunkin uuden sananmuodon oppiminen on luonteeltaan lähinnä uuden sanan oppimista. Esimorfologiasta varhaismorfologiaan eteneminen tulee mahdolliseksi, kun lapselle on ehtinyt kertyä sellainen sananmuotojen valikoima, joka tarjoaa riittävän pohjan ensimmäisten morfologisten säännönmukaisuuksien hahmottamiseen. Lapsi oppii sananmuotoja aluksi jäsentymättöminä kokonaisuuksina, mutta kun tällaisten memoroitujen sananmuotojen määrä lisääntyy niin, että alustava muotojen vertailu ja erittely tulee mahdolliseksi, alkaa hahmottua alkuvaiheessaan suppeita paradigmoja sellaisten kontrastien varassa kuin *kauppaan* : *kaupasta*, *nalle* : *nallen*. Morfologisen kehityksen kannalta olennaista on, että lapsi onnistuu hahmottamaan taivutusjärjes-

telmästä keskeisiä säännönmukaisuuksia, joihin kuuluu typologialtaan suomen kaltaisessa kielessä paitsi suffikseja myös vartalonvaihteluita.

Puhtaassa esimorfologisessa vaiheessa lapsen omaa morfologista aktiivisuutta edustavat vasta sellaiset standardikieliopin ulkoiset morfologiset operaatiot kuin reduplikaatio. Kehitys kohti varhaismorfologiaa etenee vähittäin, joten raja esi- ja varhaismorfologisen vaiheen välillä ei ole jyrkkä, vaan toisaalta jo esimorfologisen vaiheen lopulla alkaa esiintyä sanojen taivuttamispyrkimystä ja toisaalta varhaismorfologisen vaiheen alussa lapsi käyttää vielä runsaasti analysoimattomina kokonaisuuksina oppimiaan sananmuotoja. Tästä seuraa, että mitä puhdaspiirteisempinä esi- ja varhaismorfologinen vaihe halutaan pitää, sitä suuremmaksi kasvaa tarve erottaa siirtymävaihe näiden kahden erityyppisen kehitysvaiheen väliin; esimerkiksi Kilani-Schoch ym. (1997) ja Vollmann ym. (1997) erottavat siirtymävaiheen sekä esi- ja varhaismorfologian väliin että varhaismorfologian ja modulaarisen morfologian väliin.

Lapsi alkaa taivuttaa sanoja ja käyttää samasta lekseemistä erilaisia muotoja varhaismorfologisen vaiheen käynnistyessä — hapuilevasti jo esi- ja varhaismorfologian välisessä siirtymävaiheessa, joskin useimmat siirtymävaiheen taivutusmuodot näyttävät kokonaisuuksina opituilta (Kilani-Schoch ym. 1997: 21 - 22, Vollmann ym. 1997: 65 - 66). Tähän liittyy syntaksin monipuolistuminen: useista kielistä on todettu, että esimorfologisen vaiheen ilmaukset ovat enimmäkseen yksisanaisia, mutta varhaismorfologisessa vaiheessa esiintyy runsaasti nominin ja verbin muodostamia lauseita, ja yksittäisten nominien lisäksi alkaa esiintyä adjektiiviattribuutin ja nominin yhdistelmiä sekä pre- ja postpositioliasekkeita (Kilani-Schoch ym. 1997: 19–24).

Tässä artikkelissa olen käsitellyt lapsen siirtymistä esimorfologiasta varhaismorfologiaan ja tarkastellut yksityiskohtaisesti tätä kehitystä ensisijaisesti Tuomaksen puheesta kokoamani aineiston valossa. Tiivistän vielä lyhyesti tämän kehityksen päälinjat.

Esimorfologisessa vaiheessa Tuomas käytti kustakin nominista vain yhtä muotoa kaikkiaan kolmesta tuolloin esiintyneestä: yksikön nominatiivia, partitiivia tai illatiivia. Ikäkuukauden 1;8 aikana hän alkoi käyttää genetiivi-akkusatiivia sekä omistajan ilmasemiseen (*Annan tumpu*) että objektin merkitsemiseen (*avaa oven, pesee käsin* 'käden'). Kun hän tähän tapaan käytti taivutusmuotoa substantiivista, josta oli aiemmin käyttänyt vain nominatiivia, hänen koko käsityksensä kielestä oli muuttumassa: hän alkoi kehitysvaiheelle ominaiseen tapaan prosessoida aktiivisesti kielen morfologisia aineksia. Aluksi kuitenkin sijapäätteen liittäminen ja vartalonmuodostus jäivät monesti toisistaan irralleen: Tuomas toisaalta liitti *n*-suffiksin suoraan perusmuotoon (esim. 1;8 *ukkon, käsin*) mutta toisaalta tahtoessaan käyttää eräitä paikallissijoja tuotti obliikvivartaloita, joihin ei liittynyt taivutussuffiksia: 1;8 *ohne* 'huoneessa', *polve* 'polvelle', *ahkee pulka* 'laskee pulkalla'. Sijataivutus eteni suuren harppauksen, kun suffiksaation ja vartalonmuodostuksen yhdistäminen alkoi sujua; tässä kehityksessä saattoi olla suurtakin tukea *kaapista-*, *kau-pasta-*tyyppisistä paikallissijaisista sananmuodoista, jotka toisaalta näyttivät kokonaisuuksina opituilta mutta toisaalta — kontrastoituaan samojen lekseemien illatiiveihin — auttoivat hahmottamaan *tosta-*, *tästä-*tyyppisistä adverbeista tutun suffiksiaineksen luonnetta. Sisäpaikallissijojen sarja täydentyi 1;8 iässä, kun illatiivin rinnalle tulivat inessiivi ja elatiivi, ja myös ulkopaikallissijojen sarja alkoi vähitellen hahmottua. Alusta asti paikallissijojen käyttöä tukivat *missä-*, *tuolla-*tyyppiset deiktiset partikkelit, joiden avulla suomalaislapset yleensäkin näyttävät ensimmäiseksi tutustuvan paikallissijojen suffiksi-

▷

aineksiin. Ulkopaikallissijoista esiintyi 1;8 iässä vasta harvoja partikkelimaisia kiteymiä, ja vanhastaan tuttua mutta nyt produktiiviseksi kehittyneenä tulosijana illatiivi valtasi allatiivinkin käyttöalaa.

Varhaismorfologisen vaiheen alkamista ja taivutusjärjestelmän monipuolistumista 1;8 iässä osoittaa Tuomaksen nominintaivutuksen osalta sekin, että tuolloin käynnistyi myös monikonmuodostus. Onkin odotettavaa, että lapset alkavat varhaismorfologisen vaiheen alussa tuottaa yksikkömuotoihin kontrastoituvia monikkomuotoja, joiden joukossa voi olla myös analogisia, kun he tuolloin alkavat taivuttaa sanoja (saksan osalta Kilani-Schoch ym. 1997: 23).

Monet verbien taivutuskategoriat kehittyivät niin ikään produktiivisiksi, kun Tuomas oli 1;8 ikäinen. Tätä ennen esimerkiksi preteritistä oli esiintynyt vain sellaisia yksittäisiä muotoja kuin *pippu ~ tippu* ja *kaatu ~ kattu* 'kaatui', mutta ikäkuukauden 1;8 aikana Tuomas alkoi käyttää kolmea preteritivarianttia ja muodostaa sellaisia analogisia preteritejä kuin *aji* 'ajoi' ja *autti* 'auttoi'. Samaan aikaan hän alkoi käyttää useista verbeistä yksikön 1. persoonaa ja passiivia; kummastakin muotoryhmästä oli aiemmin esiintynyt vain sellaisia yksinäisiä edustajia kuin *otan* ja *pestään*.

Varhaismorfologiseen vaiheeseen edennyttä lasta ei enää pelkää toista muilta kuu-lemiaan muotoja sellaisinaan vaan prosessoi aktiivisesti morfologisia aineksia. Lapsi on löytänyt säännöt siivittämään kielenoppimistaan, ja niiden avulla hän nousee kielenkäyttäjänä uudelle tasolle. Tässä vaiheessa standardikielen morfologian monimuotoinen variaatio pelkistyy vielä melkoisesti, sillä produktiivisimmat, läpinäkyvimmat ja yleisimmät taivutusluokat vetävät usein puoleensa muiden taivutusluokkien jäseniä. Varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi siis alkaa taivutusjärjestelmän rakentamisen, mutta kielen koko monimuotoisuus, sen kaikki taivutusluokat käsittävä systeemi, jäsentyy vasta modulaarisen morfologian vaiheessa.

Lapsen kielellinen kehitys etenee jatkuvana ja vähittäisenä, mutta siinä voidaan erottaa omaleimaisia vaiheita: esimorfologisessa vaiheessa lapsen käsitys kielestä on erityyppinen kuin varhaismorfologisessa vaiheessa. Niitä mekanismeja, joiden varassa lapsen varhainen kielioppi kehittyy, on yritetty tutkia useista erilaisista lähtökohdista.⁷ Tähänastisista lupaavimpana pidän lähestymistapaa, jossa malli itseorganisoituvista prosesseista (esim. Karpf 1990, 1991) yhdistetään luonnolliseen morfologiaan (Dressler ja Karpf 1995, Zangl 1997, Dressler 1997); ajatus on, että lapset ovat ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa sillä tavoin valikoivasti, että lapsen kulloinenkin kielijärjestelmän taso vaikuttaa ympäristön tarjoaman kielellisen informaation valintaan ja organisoitumiseen. Juuri tälle teoriapohjalle rakentuu esi- ja varhaismorfologian tutkimushanke: Lapsen kielenoppimisessa ajatellaan olevan kyse itseohjautuvasta prosessista ja järjestelmän kompleksisuuden vähittäisestä lisääntymisestä. Jotta yhä monimutkaisempi järjestelmä olisi hallittavissa, kehittyy jatkuvasti yhä hienosyisempää modulaarisuutta. Tämä kehitys johtaa lopulta

⁷ Kohtalaisen tunnettu lienee konnektionistinen lähestymistapa, jossa oppimista mallinnetaan komputationaalisesti. Tällainen lähestymistapa on kuitenkin tähän mennessä näyttänyt liian mekaaniselta tehdäkseen kunnolla oikeutta ihmisen kielenoppimisprosessille; sitä paitsi se on rajoittunut aivan muutamiin kielen ilmiöihin (vrt. Rispoli 1999 ja siihen liittyviin kommenttipuheenvuoroihin samassa julkaisussa). Lapsenkielen konnektionistinen tutkimus on ollut psykologisesti ja kehityspsykologisesti painottunutta; jos se saisi enemmän vaikutteita lingvistiikasta, se voisi kehittyä suuntaan, joka olisi antoisampi myös lapsen kielen kehityksen kannalta. Pyrkimyksestä tähän suuntaan tarjoaa suomen osalta rohkaisevan esimerkin Jorma Toivaisen taannoinen esitelmä (Toivainen 1994).

jäsentyneeseen kielioppiin, joka ajan mittaan yhä tarkemmin lähestyy aikuiskielen standardeja. Tässä artikkelissa olen yrittänyt hahmotella tuon kehityksen alkuvaiheita suomen kielen osalta.

LÄHTEET

- BARRETT, MARTYN 1995: Early lexical development. – Paul Fletcher & Brian MacWhinney (toim.), *The handbook of child language* s. 362–392. Blackwell Publishers Ltd.
- CASELLI, CRISTINA – CASADIO, PAOLA – BATES, ELIZABETH 1999: A comparison of the transition from first words to grammar in English and Italian. – *Journal of Child Language* 26:1 s. 69–111.
- CLARK, EVE V. 1993: *The lexicon in acquisition*. Cambridge studies in linguistics 65. Cambridge University Press, Cambridge.
- DRESSLER, WOLFGANG U. 1997: Introduction. – Pre- and protomorphology in language acquisition s. 9–14. *Papers and Studies in contrastive linguistics* 33. Adam Mickiewicz university, Poznan.
- DRESSLER, WOLFGANG U. – KARPFF, ANNEMARIE 1995: The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. – *Yearbook of Morphology* 1994 s. 99–122. Kluwer, Dordrecht.
- DZIUBALSKA-KOLACZYK, KATARZYNA 1997: Pre- and proto- in Polish phonology and morphology and their interrelations. – Pre- and protomorphology in language acquisition s. 159–171. *Papers and Studies in contrastive linguistics* 33. Adam Mickiewicz university, Poznan.
- HALLIDAY, M. A. K. 1975: *Learning how to mean*. Explorations in the development of language. Edward Arnold, London.
- HANSSON, KRISTINA 1997: Early Swedish verb morphology. – Wolfgang U. Dressler (toim.), *Studies in pre- and protomorphology* s. 73–82. *Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung* 26. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- IIVONEN, ANTTI 1995: Lapsen fonologis-foneettinen kehitys: 3. Lapsi leksikon kynnyksellä. – *Suomen logopedis-foniatriin aikakauslehti* 15:1 s. 1–15.
- 1996: Syntagmaattisen kompleksisuuden lisääntyminen lapsen fonologiassa. – Kirsti Toivainen (toim.), *Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa* s. 69–85. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53. Turku.
- ITKONEN, TERHO 1977: Huomioita lapsen äänteistön kehityksestä. – *Virittäjä* 81 s. 279–308.
- KARJALAINEN, MERJA 1997: Havaintoja Rikun kielenkehityksen varhaisvaiheista. Lapsenkielen praktikumin lopputyö. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KARPFF, ANNEMARIE 1990: Selbstorganisationsprozesse in der sprachlichen Ontogenese: Erst- und Fremdsprache(n). *Tübinger Beiträge zur Linguistik* 352. Günter Narr, Tübingen.
- 1991: Universal grammar needs organization. – *Folia Linguistica* 25 s. 339–360.
- KAUPPINEN, ANNELI 1981: Varhaiskieli ja yksisanavaihe. – *Psykolingvistisiä kirjoituksia II*

- s. 15–27. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistyksen (AfinLA) julkaisuja 31.
- KILANI-SCHOCH, MARIANNE – DE MARCO, ANNA – CHRISTOFIDOU, ANASTASIA – VASSILAKOU, MARIA – VOLLMANN, RALF – DRESSLER, WOLFGANG U. 1997: On the demarcation of phases in early morphology acquisition in four languages. – Pre- and protomorphology in language acquisition s. 15–32. Papers and Studies in contrastive linguistics 33. Adam Mickiewicz university, Poznan.
- LAALO, KLAUS 1994: Kaksitavuvaihe lapsen kielen kehityksessä. – *Virittäjä* 98 s. 430–448.
- 1997: Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorfologiaan. – *Virittäjä* 101 s. 186–207.
- 1998: Välikatsaus lapsenkielen varhaismorfologiaan. – *Virittäjä* 102 s. 361–385.
- LEHTINEN, RAIJA 1975–1982: Muistiinpanoja Lauri ja Elina Lehtisen puheesta. Raija Lehtisen hallussa.
- MACWHINNEY, BRIAN 1978: The acquisition of morphophonology. – Monographs of the society for research in child development vol. 43: 1-2. The University of Chicago Press.
- MENN, LISE – STOEL-GAMMON, CAROL 1995: Phonological development. – Paul Fletcher, & Brian McWhinney (toim.), *The handbook of child language* s. 335–360. Basil Blackwell, Cambridge.
- MÜLLER, BRIGITTA 1997: The acquisition of early German morphology: a case study. – Wolfgang U. Dressler (toim.), *Studies in pre- and protomorphology* s. 61–71. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung 26. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- NIEMI, JUSSI – NIEMI, SINIKKA 1985: Suomenkielisen lapsen morfosyntaksin ja sanaston kehityksestä: tapaustutkimus. – *Virittäjä* 89 s. 152–172.
- PROTASSOVA, JEKATERINA 1997: Transition from babbling to word structure. – Pre- and protomorphology in language acquisition s. 153–158. Papers and Studies in contrastive linguistics 33. Adam Mickiewicz University, Poznan.
- RISPOLI, MATTHEW 1999: Rethinking innateness. Arvostelu J. Elmanin, E. Batesin, M. Johnsonin, A. Karmiloff-Smithin, D. Parisin ja K. Plunkettin teoksesta *Rethinking innateness: a connectionist perspective on development*. – *Journal of Child Language* 26:1 s. 217–225.
- RÄISÄNEN, ALPO 1975: Havainnot lastenkielestä. – *Virittäjä* 79 s. 251–266.
- SLOBIN, DAN I. 1985: Crosslinguistic evidence for the language making capacity. *The crosslinguistic study of language acquisition*, Vol. I, 2. Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates.
- STEPHANY, URSULA 1998: A crosslinguistic perspective on the category of nominal number and its acquisition. – Steven Gillis (toim.), *Studies in the acquisition of number and diminutive marking* s. 1–23. Antwerp papers in linguistics 95. Universiteit Antwerpen.
- THOMSON, JEAN R. – CHAPMAN, ROBIN S. 1977: Who is 'Daddy' revisited: the status of two-year olds' over-extended words in use and comprehension. – *Journal of Child Language* 4 s. 359–375.
- TOIVAINEN, JORMA 1980: Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years. SKST 359. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1994: Reflections on self-organization and associative memory as an explanation

- for the early acquisition of Finnish morphemes. – Paper read in the 5th Finnish conference on neurolinguistics, symposium of child language acquisition 18. 8. 1994.
- 1996: Lapsen kielenopettelyn lingvistiset lähtökohdat. – Kirsti Toivainen (toim.), Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa s. 57–68. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53. Turku.
- 1997: Acquisition of Finnish. – Dan Isaac Slobin (toim.), The crosslinguistic study of language acquisition, Volume 4 s. 87–182. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.
- VOEYKOVA, MARIA D. 1997: Acquisition of adjectival inflections (secondary paradigms in child Russian). – Pre- and protomorphology in language acquisition s. 141–151. Papers and Studies in contrastive linguistics 33. Adam Mickiewicz university, Poznan.
- VOLLMANN, RALF – SEDLAK, MARIA – MÜLLER, BRIGITTA – VASSILAKOU, MARIA 1997: Early verb inflection and noun plural formation in 4 Austrian children: The demarcation of phases and interindividual variation. – Pre- and protomorphology in language acquisition s. 59–78. Papers and Studies in contrastive linguistics 33. Adam Mickiewicz university, Poznan.
- WIESE, H. 1997: Zahl und Numerale: Eine Untersuchung zur Korrelation konzeptueller und sprachlicher Strukturen. Akademie Verlag, Berlin.
- ZANGL, RENATE 1997: Input selection and first patterns in early language development. – Wolfgang U. Dressler (toim.), Studies in pre- and protomorphology s. 11–28. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung 26. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien.

FROM FIRST WORDS AND PREMORPHOLOGY TO PROTOMORPHOLOGY

When a child learning its first words imitates the forms it hears others using, it perceives the phonetic shapes and the meanings of the words in an undifferentiated manner at first. In Finnish, the main stress is on the first syllable, which is therefore discernible in the flow of speech more easily and is often also pronounced more clearly than syllables which are not given the same stress. A child can concentrate on the main-stress syllable when it starts to learn vocabulary. Shortening words to single syllables in this way easily leads to the creation of such identical forms as *kii* (< *kiitos* ‘thank you’) and *kii* (< *kirja* ‘book’), or *pii* (< *piirakka* ‘pie’) and *pii* (< *piirtää/piirrä* ‘to draw/draw!’).

When a child progresses from its early word outlines towards the word forms of the surrounding language community, it initially uses only one form for most words. This stage, at which the child has not yet learnt to inflect words, can be called premorphology. Morphology has not yet become differentiated from the lexicon: most of the forms used by the child are pro-

▷

duced as fixed entities in the form in which it recorded them in its memory.

Children growing up as speakers of Finnish use most of their first nominals in the nominative form, but for many mass nouns children first use the partitive form: *vettä* 'water', *pullaa* 'sweet bun', etc. Children soon also start to use their first illatives: *kotiin* '(to) home', *syliin* 'into the lap/arms', *tohon* '(to) there', etc. These very early partitives and illatives give the child its first contact with suffix elements of nominals and their use: in using language, word forms ending in a particular phonological element are connected with certain kinds of situation and prove themselves to be more effective means of communication than crying or other non-linguistic utterances. By using certain case forms, the child thus succeeds in carrying out a number of important speech functions as early as the one-word stage: simply uttering the partitives *maitoo* or *peipää* corresponds in the context of their use to requests such as *tahtoisin maitoa* 'I'd like some milk' or *saanko leipää?* 'Can I have some bread?'; correspondingly, the illatives *kotiin* and *tohon* are equivalent to expressing wishes such as *mennään jo kotiin* 'let's go home now' or *se kuuluu tuohon* 'it belongs there'.

An important early oblique case in Finnish child language can be termed the genitive-accusative (both the *n*-accusative and the genitive singular end in *-n*). In acquiring the morphosyntax of the language, a significant step for a child is to learn the object case-marking: in Finnish the suffix *-n* is a morphological marker for the (singular) object, which in sentences with two noun phrases distinguishes the object from a nominative subject. At about the same time as the child becomes aware of this, it begins to show an interest in expressing to whom things belong. There are thus two kinds of need for learning the *-n* case. Once the child starts to use the genitive-accusative, its grammar changes considerably. Whereas previously the child had typically used only one form for each nominal, which it had memorised as a ready unit, it now has a new case form contrasting with the first one, and so nominal inflection begins. At around the same time, and with the support of case forms frozen into particles, the child begins to familiarise itself with the semantics of more and more local cases and begins to learn to use the suffix elements of local cases; a preliminary miniparadigm thus starts to appear in nominal inflection. The child is leaving behind the premorphological stage and is also starting to use plural forms, initially nominatives and partitives.

The first verb forms of Finnish-speaking children are generally the 2nd person singular imperative and the 3rd person singular indicative. These forms are morphologically unmarked and are central to communication: imperatives are linked with expressions of desire (e.g. *anna* 'give', *kato* 'look'), and indicatives with statements (e.g. *kaatuu* 'is falling', *nukkuu* 'is sleeping'). Many Finnish-speaking children also soon begin to use such verb forms as *mennään* 'let's go' or *syömään* 'let's eat', which as dynamic expressions of movement can be paralleled with the early particle-like illatives of nominal forms learnt as fixed entities.

Regarding verb inflection, the beginning of the child's morphological awareness at the start of the protomorphological stage is often demonstrated by its use of analogies concerning preterite formation, such as *aji* ('*ajoi*'; 'drove'), *autti* ('*auttoi*'; 'helped') and *keri* ('*keräsi*'; 'collected'). Also, *s*-preterites often appear in analogical forms such as *auttas* ('*auttoi*'; 'helped'), *ikkes* ('*itki*'; 'cried'), *laittas* ('*laittoi*'; 'put') and *ylttäs* ('*ylti*'; 'reached').

A child who has advanced to the protomorphological stage is experiencing a creative period in its language development. The child no longer merely repeats the forms heard from others as such but actively processes language elements; at this stage the most productive, transparent and general inflectional classes often attract members of other inflectional classes, and the child simplifies the language system. The overall complexity of the language, the system comprising all its inflectional classes, takes shape only later, at the stage of modular morphology. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Maistraatinkatu 5 A 19, 00240 Helsinki

Sähköposti: *skklla@uta.fi* tai *klaus.laalo@helsinki.fi*

Lauri Hakulisen syntymästä 100 vuotta

Sanat on kaikki **SARVIPÄITÄ**

Lauri Hakulisen kirjoituksia ja puheita vuosilta 1926–1974

Toimittaneet Auli Hakulinen,
Pentti Leino ja Tiina Onikki

Miten liittyvät toisiinsa *vaino* ja *vainu* tai *käki* ja *käetä*? Entä *siunata* ja *sinetti*? Lauri Hakulisen tavissa käsissä sanat osoittautuvat kaikki sarvipäiksi. Teos esittelee professori Hakulisen ajatuksia, havaintoja ja tutkimustuloksia lähes puolen vuosisadan ajalta. Ideat ja näkemykset ovat yhä tuoreita ja ajankohtaisia. Kokonaisuus avaa näkymiä paitsi suomen kielen ominaispiirteisiin myös yleiskielitieteelliseen ajatteluun ja sen kehitykseen. n. 160,—

Kirjakaupoista ja seuran myymälästä

SKS Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Hallituskatu 1 / PL 259, 00171 Helsinki
Tilaukset (09) 1312 3216, faksi (09) 1312 3218 • sähköposti: kirjamyynti@finlit.fi

